

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Філологічний факультет
Кафедра української літератури**

**ДОМКА БОТУШАНСЬКА ЯК ПИСЬМЕННИЦЯ:
ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОРТРЕТ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 602 групи

Михайлюк Ірина Петрівна

Керівник:

доктор філологічних наук,

професор **Мельничук Б. І.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2022 р.

Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С.

Чернівці – 2022

Анотація

Михайлюк Ірина Петрівна

**Домка Ботушанська як письменниця: літературний портрет
(кваліфікаційна робота).**

**Спеціальність: 035.01 Філологія (українська мова і література). ОКР:
«Магістр». Обсяг роботи – 81 с.**

Кваліфікаційна робота присвячена аналізу життєвого і творчого шляху Домки Ботушанської. У ході дослідження було використано поетичні та прозові твори Домки Ботушанської, зокрема роман «Підземний дзвін».

Ключові слова: Домка Ботушанська, поезія, проза, роман, пісні, вірші, збірки, Глибока, Мелітополь, рідний край, патріотизм, народ, село, природа.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Summary

Mykhailiuk Iryna Petrivna

Domka Botushanska as a writer: a literary portrait (qualification work).

**Speciality: 035.01 Philology (Ukrainian language and literature).
Academic level: «Master». Number of pages – 81.**

The qualification work is devoted to the analysis of the life and creative path of Domka Botushanska. In the course of the stud were used poetic and prose texts of Domka Botushanska, in particular the novel «Underground Bell».

Keywords: Domka Botushanska, poetry, prose, novel, songs, poems, collections, Hlyboka, Melitopol, native land, patriotism, nation, village, nature.

The qualification work contains the results of own research. The use of ideas, results and texts of scientific research of other authors have a link to the corresponding source.

_____ I. П. Михайлюк

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВА СТЕЖКА ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ.....	9
1.1. Буковинський період життя.....	10
1.2. Роки в Таврійсько-Запорізькому краї.....	18
Висновки до 1-го розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ВІХИ ТВОРЧОСТІ ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ.....	23
2.1. Поетичний доробок авторки	23
2.2. Прозова спадщина письменниці.....	37
Висновки до 2-го розділу.....	39
РОЗДІЛ 3. НАЙОБ'ЄМНІШИЙ ТВІР ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ ПРО СВОЄ ЖИТТЯ І БУКОВИНУ.....	41
3.1. Історія написання роману «Підземний дзвін»	42
3.2. Сюжетно-композиційні особливості й образи-персонажі твору.....	44
3.3. Автобіографічні мотиви в повісті-літописі.....	57
Висновки до 3-го розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мистецький талант Домки Сидорівни Ботушанської визрівав у епоху, позначену ростом національної свідомості, активізацією громадського та культурного життя на західноукраїнських землях.

Творчість письменниці – яскрава сторінка в літературному житті Буковини й Таврії, однак ні за життя, ні після смерті Домки Ботушанської її доробок не знайшов належної оцінки. Широкому колу читачів і критиків мисткиня відома переважно як поетеса. Окремі твори народної письменниці Домки Ботушанської аналізували у своїх статтях П. Ребро, О. Романець, Д. Руснак, М.Мінтенко, Б. Мельничук, А. Коржупова, Н. Зайдлер, К. Галич.

Ще в 1967 році П. Ребро у статті «Знайомтесь: Домка Ботушанська, народна поетеса» писав: «Коли слухаєш чи перечитуєш вірші-пісні Домки Ботушанської, мимоволі співставляєш їх із тими недолугими опусами, які часом видаються у нас за взірці народної творчості та навіть вміщуються в часописах та збірниках», і це зіставлення не йде на їхню користь.

Водночас вірші складають лише незначну частину її художнього спадку. Значно більшим за обсягом, змістом, художнім і філософським наповненням, широким охопленням дійсності, масштабним висвітленням проблем буття є його прозовий компонент. Багатогранність творчої обдарованості Домки Ботушанської також посилюється захопленням живописом, вишиванням, писанкарством і музикою.

На жаль, ім'я буковинської письменниці відоме сьогодні не надто широкому колу читачів. Однак творча спадщина моєї землячки Домки Ботушанської заслуговує на більш поглиблене вивчення з боку літературних критиків і шанувальників слова.

Для того, щоб постать Домки Ботушанської не канула у забуття, багато зусиль докладає керівниця Літературно-меморіального музею Домки Ботушанської у Глибоцькому ліцеї, племінниця Домки Ботушанської по матері – О. Шевченко. Як згадує вона, Домка Ботушанська перед смертю дуже

хворіла, проте мала світлий розум – читала напам'ять вірші Т. Шевченка, любила сидіти біля вікна, спостерігаючи, як опадають з дерев листочки.

Як зазначає сама Домка Ботушанська, її літературна творчість почалася з виступу в Глибоцькому польському клубі, де трударі Буковини широко відзначали 115-ті роковин з дня народження Т. Г. Шевченка (свято влаштувала група чернівецьких аматорів у 1929 році). Там майбутня письменниця виступила «із закликом до сільської молоді – учитися рідної мови».

Творчість Домки Ботушанської можна поділити на два періоди – буковинський і східноукраїнський. Перший – припадає на 1920–1930-ті роки, другий – на 1940–початок 1990-х років. Різні за часом, вони мають між собою багато спільного. На Буковині в смт Глибока письменниця народилася і виросла, тут розквітнув її самобутній талант, тут її нарекли народною. Однак більшу частину свого життя вона прожила у м. Мелітополі, що на Запоріжжі.

Поезії Домки Ботушанської друкувалися в різних періодичних виданнях, але тільки в 1970-х роках їй вдалося видати окрему поетичну збірку «Сини весни» і велику добірку в колективній книжці «Яворова сопілка».

Домка Ботушанська – щедро обдарована поетеса, що прийшла в літературу з народної гущі. За характером свого таланту вона була переважно поетесою-ліриком. Вірші Домки Ботушанської міцно вкоренилися між людьми. Вони доступні та прості за формою, бо навіяні народною піснею і споріднені з нею. В її творчості чимало віршів для дітей, ліричних поезій із захопленням рідною природою, гуморесок. Постійним об'єктом уваги авторки була Україна, її минуле, сучасне та майбутнє. Творча спадщина письменниці пронизана любов'ю до батьківщини, патріотизмом і болісним відчуттям розлуки з рідною домівкою.

Однією з характерних ознак стильової самобутності Домки Ботушанської є жанрова палітра прози. Дуже чітко це простежується у творах малих епічних форм (на сьогодні існує понад чотири десятки таких текстів), яким письменниця часто давала оригінальні жанрові визначення. Показовими в цьому плані є, наприклад, твори «Скрипка. Спогади із дитячих років», «Один

епізод з окупаційного періоду (Згадка)», «Страх – 1», «Сльози – 2», «Слабість, або Старість (Думка)». Деякі з епічних мініатюр авторка об'єднувала в різноманітні цикли: «Думки. Сумніви. Болі...», «Образки з життя», «Спогади», «Коротесенькі образки з диточого життя», «Монолог з матір'ю» тощо.

Помітну частину прозового доробку Домки Ботушанської складають спогади, що побудовані на зверненні оповідача до картин дитинства, часів Другої світової війни, розповідей про родинні стосунки («Скрипка», «Петрусь», «Братчик», «Його більше не буде між нами...», «Мати», «Ідуть»).

Чільне місце в художній палітрі малої прози Домки Ботушанської посідають образки. Шість невеличких творів, об'єднаних в окремий цикл є яскравими зразками цього жанру: «Монолог з матір'ю»: «Твої очі», «Твої руки», «Твої ноги», «Підемо разом», «Твоя зірка», «Мамина пісня». За жанром вони нагадують поезії в прозі та є своєрідним продовженням згадуваних раніше прикладів родинної лірики. Образки побудовані у формі роздумів над тяжкою працею матері, її гіркою долею; письменниця зачаровується проникливою душевною піснею матері, віддає шану її саможертвості, схиляється перед натрудженими руками, «чорними», «вземленими», «що нічим не відмиєш».

Роздуми авторки над сенсом буття, спроби пошуку відповідей на «вічні» питання знайшли своє відображення в творах «Вона приходила», «Страшний сон», «Любов», «Зло», «Ми – сестри» тощо. У цих роздумах письменниця використовує прийом оживлення, а естетично-філософські категорії та абстрактні поняття (Любов, Зло, Правда, Кривда, Старість тощо) постають як герої творів.

Особливе місце в літературній спадщині Домки Ботушанської посідає автобіографічна новела «Газда», сюжетним стрижнем якої є клятва батька не приймати в дім зятя. Це стало не лише причиною численних сварок у сім'ї, а й взагалі понівечило долі членів родини.

Окрім цього, у доробку Домки Ботушанської є кілька оповідань («Пантера», «Молодці, ребятишки», «Стріча» та ін.); нарис зі свого життя «Як любити»; твори для дітей, об'єднані в збірку «Коротесенькі образки з диточого

життя» («Євочка», «Сонечко», «Про маленьку Юлю», «Юлин папа», «Промінчик», «Привид», «Людочка», «Два Славки», «Аннуся, або буква «В», «Упоперек лавки», «Два горщечки» і казочка «Чубатенька») тощо.

Багатство прози Домки Ботушанської свідчить про багатогранність таланту авторки, її самобутній стиль. Небайдужість письменниці до справ громадського і літературного життя України засвідчують численні науково-публіцистичні статті, замітки, нариси, у яких авторка подає власні роздуми про долю України й Буковини зокрема («Юність моєї землі» (1980), «Я йду землею юною» (1984), «Відлуння» (1987), спогади про письменників, роздуми про їхній внесок у розвиток літературного процесу і вплив на формування її художньої свідомості. Понад три десятки статей Домка Ботушанська присвячує митцям, які відіграли найважливішу роль у її творчому становленні. Серед них – Тарас Шевченко, Юрій Федькович, Марко Вовчок, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Марко Черемшина та ін.

Найчастіше зрозуміти душу будь-якого письменника можна, прочитавши його головну книгу, ту, яку він писав упродовж всього свого життя. Така праця є, звичайно, і в Домки Ботушанської. Це її автобіографічний роман «Підземний дзвін». Твір має підзаголовок «Повість-літопис із життя буковинських селян», хоча за всіма ознаками це – роман, у якому Домка Ботушанська проживає своє життя, де є історія її роду, період дитинства і вчителювання на Буковині, лікування в Криму і переїзд до Мелітополя.

Письменниця доостанку працювала над цим романом, який тричі переробляла, удосконалювала. Герої «Підземного дзвону» – її земляки, глибочани. Домка Ботушанська описала їхнє життя на Буковині до 1940 року. Відомо, що український письменник Павло Загребельний дав високу оцінку літописній повісті, хоча до 2012 року вона була тільки в рукописному варіанті.

У романі розкритий процес художньої творчості буковинської письменниці. Тут ми бачимо людину надзвичайної енергійності, сили волі, цілеспрямованості, наполегливості в досягненні мети. Відштовхуючись від буденних подій з власного життя, письменниця відтворила на папері

узагальнюючі картини того часу, прославила рідний край, дала змогу людям відчувати себе учасниками творення історії.

Найбільшу оцінку таланту Домки Ботушанської дали в рідній Буковині. 2001 року вийшла в світ хрестоматія «Письменники Буковини другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття», де поряд із видатними авторами Юрієм Федьковичем, Ольгою Кобилянською стоїть ім'я Домки Ботушанської.

Усі глибочани з особливим пієтетом згадують про славетну народну письменницю, поетесу, оповідачку, публіцистку, талановиту художницю, писанкарку, вишивальницю, активну учасницю театрального гуртка в селищі, громадську діячку Домку Сидорівну Ботушанську.

Мета дослідження – розглянути життєвий шлях Домки Ботушанської, її поетичний і прозовий доробки.

Об'єкт дослідження – життя і творчість Домки Ботушанської.

Предмет дослідження – проблематика і художні особливості творів письменниці.

Завдання дослідження:

- розглянути поетичний доробок письменниці;
- проаналізувати жанрові, сюжетні та композиційні особливості прози Домки Ботушанської;
- висвітлити автобіографічний аспект поезій та прози;
- обґрунтувати проблематику та художні особливості роману «Підземний дзвін».

Методи дослідження: теоретичний (вивчення, аналіз і систематизація наукової літератури), фактологічний (пошук і вивчення архівних джерел), вибіркового (вибір предметів для дослідження, розроблення класифікацій), систематизаційний (систематизація отриманих результатів, формулювання висновків).

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, у яких є підрозділи, а також із висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1. ЖИТТЄВА СТЕЖКА ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ

1.1. Буковинський період життя

Домка Ботушанська народилася 18 вересня 1912 року в селищі Глибока на Буковині в бідняцькій родині. Невдовзі почалася Перша світова війна, що перетворила Карпати на арену кривавих боїв. І на все життя запам'ятала дівчина свист куль, вибухи снарядів і кров поранених.

Батько Домки Ботушанської Візьо (так прозвали Сидора Ботушанського в Глибокій) ніколи не корився перед панами, був частим гостем Українського дому в Чернівцях, належав до товариства «Просвіта», мав синьо-зелений пояс Буковинського куреня «Січі», розповсюджував агітаційну літературу серед селян [39, с. 13].

Спочатку Домка Ботушанська з острахом ставилася до батька, навіть боялася його. Адже він мріяв про сина, а дружина Катерина через кожні два роки народжувала дівчат. Одного разу він розізлився, гримнув дверима і пішов з дому. Подружилася Домка Ботушанська з батьком лише тоді, коли він повернувся сліпим із тюрми. Лікувався у Каміла Друкера, який врятував йому 70 відсотків зору. Першою, кого Сидір побачив після розлуки, була Домка. Він схвильовано сказав: «Дитино, я тебе бачу». Обняв її та поцілував. Відтоді Домка Ботушанська почала казати татові «неньо» [1].

Коли Катерина завагітніла востаннє, то перед родинами заявила: «Якщо цього разу не буде сина, то дайте мені отрути і нехай я не мучуся». Нелегко було дружині Сидора. Вона вела все господарство, бо в чоловіка не було часу займатися цим. Сидір ходив у Народний дім, у «Просвіту», на репетицію хору. Нарешті в 1927 році в нього народився єдиний син Петро. Але недовго довелося втішатися ним, бо в шістнадцять з половиною років він загинув на війні [1].

Сидір Ботушанський сам тягнувся до освіти й розумних людей. Пішки ходив у Чернівці, щоб послухати великого українського композитора Миколу Лисенка. У травні 1904 року зустрічався і розмовляв з Ольгою Кобилянською.

С. Ботушанський любив українську народну пісню, мав гарний голос і складав власні співанки. Ось одна з них:

«Зажурився чоловік:

Що йому робити?

Ціла копа дітей в хаті,

Нічим прокормити,

Ані в що одіти,

Діти ж мої, діти!» [1].

Відступаючи під натиском російських військ, австрійська солдатня змусила батька Домки Ботушанської на своїй підводі везти в гори награбоване в селян добро. А через якийсь час він повернувся додому без коня й воза [44].

У 1918 році під впливом революційних подій розвалилася клаптева Австро-Угорська імперія, до складу якої входила й Буковина. Буковинці розгорнули боротьбу за злуку з Великою Україною. Активно включився в цю боротьбу і Домчин батько – Сидір Петрович Ботушанський. Він підтримував зв'язки з революційними колами Чернівців, Хотина і звідти приніс у село революційну пісню «До зброї, громадо, до зброї, брати!», яку вважав своєю «Марсельезою». Часто Сидір Петрович брав участь у вічах і мітингах, на яких трудящі вимагали прилучення краю до Наддніпрянської України [4, с. 72].

Коли війська боярської Румунії загарбали Буковину, Сидора Ботушанського і його товаришів заарештували. Повернувся він додому десь через рік – обірваний, нужденний і незрячий. Довелося затратити багато зусиль, поки вдалося врятувати одне око [39, с. 14].

Мати, Катерина Марківна, була дуже вродливою, мала довгі чорні коси та виразні очі. Домка Ботушанська так описала їх у статті «Твої очі»: «Вони були дивні-дивні, ніби й темно-карі, як глибина букового лісу. І такі прозорі, як оте джерело, що тільки-но вибилося з-під землі на білий світ і ще ніким і нічим не скаламучене. Дивишся в них – і не зразу здогадаєшся, якого вони кольору. До того ясні, лише з порошею снігу зрівняєш» [40].

Катерина Ботушанська народила п'ятеро доньок: Іхтіму (1910), Домку (1912), Ілену (1915), Параску (1918), Марію (1920) та довгоочікуваного у родині сина Петра (1925).

Сім'я Ботушанських, не зважаючи на злидні, важку працю, поневіряння в сільських багачів, була дружна і працелюбна. «З гіркою мужицькою долею я здавна знайома, – згадувала Домка Сидорівна. – Ще тоді, коли під стіл пішки ходила. І чого тільки не було на тім дівочім віку... І голод, і холод, і наймиткування...» [23].

Мати відкривала Домці таємниці вишивання. Вечорами дід і батько вчили її читати. Ходити до школи не було змоги. Її замінив подарований батьком «Кобзар» Тараса Шевченка. І вірші, і біографію поета дівчинка знала напам'ять. За прикладом Т. Шевченка взялася малювати. У мамі знайшовся анілін, ним і змальовувала Домка незасіяні літерами місця в книзі.

Малюнки дочки Сидір Ботушанський показав глибоцькому лікареві Камілу Друкеру, якому будував хату. Той порадив віддати дитину в школу, а витрати за вступні іспити взяв на себе.

За літо Домка Ботушанська самотужки вивчила румунське письмо, арифметику. Тому її прийняли одразу в четвертий клас семикласної початкової школи. І хоча румунська мова давалася важко, здібна, допитлива, спостережлива дівчинка стала першою ученицею, хоч нелегкою була наука, що «зафіксувалася не тільки в мозку, а й печінках дитини». Згадуючи ті роки в статті «Грамоте моя», Домка Ботушанська пише, що вона не раз думала: «О, якби те все та на рідній, на українській мові вчили?.. Як би воно гарно було!» [23].

В одинадцять років дівчинці довелося йти в найми – пасти корову. Подруги, що ходили до школи, на пасовиську вчили її читати й писати порумунськи, рахувати. Проте був у Домки ще один вірний вчитель – народна пісня: на знайомі мотиви вона ще пастушкою складала свої співанки. На кожній сторінці виливала своє горе і перші дитячі сльози:

«Пролетіло моє щастя,

Як сон літньої ночі,
За ним в'яне бідне серце,
Розірватись хоче» [22, с. 5].

У 1924 році Каміль Друкер допоміг сплатити гроші за вступні іспити – і Домка Ботушанська почала навчатися відразу в четвертому класі. Спершу було важко вчитися румунською мовою, але шостий клас закінчила на «відмінно».

Босонога і бідно одягнена школярка мріяла стати мужицькою вчителькою і старанно готувалася до цього. Та якось іржавим цвяхом проколола босу ногу і внаслідок зараження крові захворіла на остеомієліт. Півтора місяця лежала в агонії, потім пішло на краще. За два роки, що була прикутою до ліжка, шукала розради в книжках, які приносили їй друзі, рідні й сусіди. Одного разу Сидір Ботушанський приніс скрипку, збірку поезій Лесі Українки й дві книжечки Ольги Кобилянської: «В неділю рано зілля копала» та «За ситуаціями». Домка була дуже рада, читала днями й ночами, повторюючи одне і те саме, за що не раз дорікала мати: «Ти б відпочивала, бо ще й очі пропадуть». Дівчина захоплювалася мужністю і витривалістю Лесі Українки, за допомогою її віршів на мить забувала про гострий фізичний біль: «Вірші Лесі Українки надавали мені багато віри й надії на краще майбуття, на щасливі сонячні дні. І та віра окрилювала мої мрії, породжувала в мені нову силу до боротьби» [23].

Серед книг і брошур, які читала Домка Ботушанська, була і революційна література. Її приносив батько з Чернівців від Івана Стасюка – одного з фундаторів і керівників комуністичної організації Буковини. Дівчина все глибше проймається долею трудящих, намагається висловити їхні настрої. Цьому сприяло і знайомство з глибоцькими підпільниками, що вечорами збиралися в їхній хаті, читали заборонену румунською владою літературу, планували свої дії. І от молода поетеса пише «Нову коляду» та інші твори, в яких шле прокляття прогнилому ладові й закликає «старий світ звалити», а «новий збудувати».

Батько не давав Домці Ботушанській опускаати руки й продовжував заохочувати її до творчості. Одного разу до родини Ботушанських завітав

будівельник (комуніст-підпільник) Нестор Ткачук, який приніс портрет Тараса Шевченка і малюнок-репродукцію «Коли велетень спочине», і все те попросив намалювати. Уперше у своєму житті сімнадцятирічна дівчина виконує замовлення як художниця. В олійний портрет Т. Шевченка Домка Ботушанська вклала свою найзаповітнішу мрію – здобути освіту. Портрет Т. Шевченка намальований на голубому тлі й орнаментований у народному стилі. Унизу підпис: «Учітеся, брати мої! Думайте, читайте!». Домці Ботушанській здавалося, що цими словами великий Кобзар звертається до таких, як вона, тих, хто навчається самотужки. Цей портрет є одним із яскравих свідчень того, як у тяжкі роки боярської неволі поетичне слово Тараса Шевченка додавало сил працювати й боротися проти насильства, темряви, тягнутися до світла, до правди [52].

Варто зазначити, що Домка Ботушанська, працюючи над портретом Т. Шевченка, орієнтувалася на найкращі роботи І. Рєпіна і М. Мурашка. Тому портрет Т. Шевченка вийшов дуже вдалий, хоча під час роботи над картиною давали про себе знати брак досвіду, знань і професійного вміння. Юній художниці вдалося з тонким відчуттям відтворити окремі психологічні риси, розумні прозірливі очі, високе осмислене чоло Великого Кобзаря.

Нестор Ткачук виготовив рамку для портрета, прикрасив його рушником і повісив у своїй хаті. Через декілька днів про це дізналася місцева влада, тому на Н. Ткачука знову накиннулися зі словами: «У тебе, кажуть, висить портрет відомого бунтаря?!». Однак портрет не змогли відшукати, бо його заховали на горищі. На жаль, панно «Коли велетень спочине» жандарми знайшли, забрали й знищили. А пам'ятний портрет великого Кобзаря в 1950 році Н. Ткачук передав на постійне зберігання в Чернівецький краєзнавчий музей [1].

Згодом Домка Ботушанська напише:

«Тарасова дума

Дала мені ліру.

Дала мудре слово

Розмовляти з миром.

Тарасова пісня
 Настроїла голос,
 Дала прозірливість
 Глядіти навколо.
 Очам дала ясність,
 Серцю дала струни.
 В піднебесся зняла
 До сонця той струмись» [13].

Великий вплив на молоду художницю і поетесу мав батько та його друзі. Кілька разів Сидір Ботушанський брав Домку з собою до Чернівців, водив її до Робітничого дому, де познайомив з Іваном Стасюком та Іваном Микитовичем.

У 1929 році Домка Ботушанська за допомогою милиць встала на ноги, і знову мрія про навчання спалахнула в її душі. Узявши з собою нову картину «Веселе повернення», торбину зі шматком хліба, вирушила на милицях Домка Ботушанська до Чернівців. Звернулася вона до талановитого професора Євзебія Ліпещького, про якого чула раніше. Він мав свою студію малювання в Чернівцях і погодився вчити талановиту дівчину безкоштовно, але за умови, що вона знайде собі житло і засоби для існування. Домка Ботушанська пише листа Володимиру Залозецькому, у якого просить допомоги, але багатій посміявся над бажанням дівчини. Так ні з чим і повернулася дівчина до батьківської хати. Кинула на долівку картину, тайстру з твердим куснем хліба й залилася гіркими сльозами:

«На зорях читаю,
 В місяця питаю,
 Де краще життя?
 Де воля буяє,
 Де правда блукає,
 Чому їх немає?» [7, с. 15].

Стомлена за день, не роздягаючись, так і заснула Домка Ботушанська на лавці з олівцем в руках.

У цей період життя Д. Ботушанська пише багато віршів. Письменниця прагне до такої гостроти й відточеності слова, як «гострого меча». Тому, коли вона незадоволена своєю роботою, переписує вірші, шукаючи нових форм. Так було, наприклад, з поезією «Богдан Хмельницький», написаною під враженням від твору О.Рогової «Перед бурею».

Уже тоді методи творчої роботи Д. Ботушанської були досить своєрідними, оригінальними. Часто бувало, що сюжети, образи, описи природи своїх віршів вона передавала на полотні. До прикладу, правдиво, у чудових фарбах передано Д. Ботушанською сюжет вірша «Буря» і на полотні. Унизу під картиною написаний власний вірш:

«Насунулась чорна хмара,
Громи, блискавиці.
Дід із бабою косять сіно,
Складають в копиці.
Прийшла буря із вітрами,
Хату розриває,
Ломить дуба, гне березу,
Сіно розкриває» [6, с. 9].

Восени 1929 року чернівецькі аматори організували у Глибокій концерт до 115-річчя від дня народження Т. Шевченка. Домці Ботушанській доручили підготувати розповідь про народного поета, з якою вона мала виступити. У цей день зібралися сотні буковинців, щоб почути правду про життя, насолодитись музикою і ароматом української мови. Домка Ботушанська з'явилася на сцені та співучим голосом промовила: «Браття і сестри! Досить гнути спини на проклятих бояр!». Це був перший виступ Домки Ботушанської перед громадою села, але вона так і не закінчила своєї промови. Бо жандарми стягли її зі сцени, коли вона кинула в зал гнівне Кобзареве:

«Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю

Волю окропіте...» [22].

А через декілька годин в домі Ботушанських вчинили обшук. Після цього пильне око поліції вже невідступно стежило за Домкою Ботушанською [48].

У жовтні 1932 року Сидір Петрович із Домкою брав участь у конференції робітничих організацій у Чернівцях. Незабаром Домка Ботушанська організувала у своєму селі гурток молоді. Гуртківці вивчали рідну мову, читали прогресивні видання, співали Домчині співанки, готували аматорські вистави (було поставлено, зокрема, Шевченкового «Назара Стодолю» і комедію Федьковича «Як козам роги виправляють», перероблену із Шекспірового «Приборкання непокірної»). Але жандарми розігнали гурток. Домку та її батька за вільнодумство і «зв'язки з більшовицькою Росією» заарештували й побили. Найбільше дісталось батькові – його так катували, що пів року не міг ходити [44].

Обшуки, арешти, побої та залякування не припинялися й пізніше. Але ніщо не могло погасити бунтарських настроїв. Тепер Домку Ботушанську полонять образи народних месників, і вона на тлі червоної заграви малює славного опришка Олексу Довбуша.

У 1936 році дівчина все-таки починає навчатися в Чернівцях у художника Євзебія Ліпецького. Кошти на оплату кутка та на харчування заробляє вона поденними роботами, прибиранням кімнат, вишиванням. Проте знаходить час і для театральної трупи І. Дудки. Не втрачала духу, хоч іноді непритомніла з голоду, а то й ноги починали пухнути. Можна було одержати якусь допомогу від буковинського митрополита, але для цього потрібно було поступитися принципами, на що вона піти не могла.

Бувало, Домці Ботушанській вдавалося продати свою картину. Перед Великоднем заробляла на писанках. Вечорами багато вишивала, але почала сліпнути. Одна біда не скінчилася, почалася друга. Прибираючи кімнати, вона знімала важкий килим, упала й вивихнула руку. І от знову ніяк заробити на хліб насущний [58].

Вірші Домки Ботушанської все частіше з'являються в пресі, співаються як пісні. Не відходить від громадської діяльності й Домчин батько. Він друкує цикл віршів «Нове життя» [45].

Становище буковинки поліпшилося у 1940 році з вигнанням із Північної Буковини румунських загарбників. Перед селянською дівчиною широко відкрилися двері до науки та праці на користь вільного народу. Домка Ботушанська закінчує короткотермінові вчительські курси в м. Сторожинець і стає вчителькою. Їй випало вчителювати в урочищі Кичера, що на Глибоччині. Заодно писала вірші – про першу колгоспну весну на Буковині:

«Грай, трембіто, п'янку, дзвінко!

Лийся, пісне, з краю в край.

Виростай, зелен барвінку,

Щастю стежку устеляй» [24, с. 8].

Народна поетеса й художниця з Глибокої привернула увагу Олександра Довженка та Юлії Солнцевої. У документальному фільмі «Буковина – земля українська» вони зафіксували те, як Домка Ботушанська проводить урок малювання для дітей у с. Червона Діброва. Безцінні для нас кадри засвідчують, що молода Домка Ботушанська показує босоногій малечі, яким чином зображати селянську хату, а вони не зводять допитливих оченят зі своєї вчительки. Зараз ця стрічка зберігається в Чернівецькому краєзнавчому музеї, а копія – у Глибоцькому ліцеї.

Велике враження справило на талановиту буковинку знайомство з Геннадієм Брежньовим, Андрієм Малишком, Володимиром Бабляком. Це було на літературному вечорі в Чернівцях у січні 1941 року [33].

А коли група буковинських літераторів взялася за створення колективної поеми «Данило Гринчук», Домка Ботушанська охоче взялася допомагати. Незабаром цю поему було опубліковано в альманасі «Вільна Буковина».

Громадська робота весь час була для поетеси справою честі. Також Домка Ботушанська багато працювала під час виборів до Верховної Ради УРСР у 1941 році, будучи на той час членом обласної виборчої комісії.

1.2. Роки в Таврійсько-Запорізькому краї

Навесні 1941 року здоров'я Домки Ботушанської різко погіршилося – у неї знову відмовили ноги. За клопотанням письменників О. Кобилянської та Г. Мізюна обласна лікарня випросила для неї путівку до санаторію в Крим. У кінці травня вона їде лікуватися в Крим. Домка Ботушанська була оточена великою турботою лікарів і, завдяки кримським цілющим грязям, вже через два тижні стала ходити з милицями.

Та влітку фашисти напали на країну – почалася війна. На буковинську землю вдерлися інтервенти. З курорту Ботушанська вже не могла повернутися додому, оскільки на рідній землі хазяйнували вороги [37].

Тому Домка Ботушанська їде до Мелітополя. Вона відразу зібралася і рушила. Потяг їхав лише вночі. Доїхавши до Мелітополя, поїзд зупинився. Їй допомогли вийти та провели на станцію. Вона провела два дні на залізничній станції в незнайомому місті. Там познайомила з жінкою, Марією Андріївною, яка взяла її в дім до себе (її син загинув у перші дні війни). Через кілька днів Марія Андріївна починає бити пороги різних інстанцій і шукати допомоги. Але в розпал війни це не вдалося [41].

Дівчина влаштувалася методистом у Палаці піонерів. Там вона познайомила з учнем Ворошиловградського художнього училища Онисимом Солоненком. Вони одне одному сподобалися, а тому незабаром одружилися. Коли Домка Ботушанська прибула з ним до мелітопольської хати, відчула себе наче вдома.

На жаль, війна не обійшла стороною родину Ботушанських. Вона забрала на своїх чорних крилах єдиного рідного брата Петра, який у шістнадцять з половиною років пішов захищати Батьківщину. Петро мріяв стати льотчиком. У 1944 році пішов на фронт і згорів під Кенігсбергом. Коли мати дізналася, якою страшною смертю загинув її син, через півроку померла. Батько прожив ще два роки [1].

Місто Мелітополь стає для Домки Ботушанської рідним. Там народилися її діти, там перебула війну, післявоєнне лихоліття. А згодом напише:

«Глянь довкола – всюди кров, –
 Помсти, помсти ворогам!
 Швидше, брате, в стрій вставай:
 Поневолений твій край.
 Чуєш, брате, щирий клич, –
 Помсти, помсти ворогам!
 Не вагайся – в стрій вставай:
 У вогні – твій край!» [6, с. 11].

Восени 1943 року радянські війська визволили Мелітополь. Чоловік почав учителювати, а Домка займається господарством та виховує їхніх дітей: Євгенія, Віталія та Ольгу. Сини стали художниками, а донька – музикантом. Домка Ботушанська дуже любила дітей, тому так багато поезій присвятила онукам, малечі («Дощик», «Бабуся зима», «Добрий ранок» та інші).

Попри все знаходить час і для малювання, вишивання, пише нові вірші. Твори Домки Ботушанської час від часу з'являються в обласних і районних газетах. Закоханість у чудовий Карпатський край з його горами й стрімкими потоками знайшла вияв у багатьох віршах.

Проте туга за рідним краєм не вщухала. Свої переживання Домка Ботушанська висловлювала у віршах, надсилала їх в рідну Буковину, і там місцева преса їх охоче друкувала. 1973 року в ужгородському видавництві «Карпати» з'явилася збірка віршів «Сини весни». Дуже втішало Домку Ботушанську те, що окремі її твори, були відзначені не лише премією, скажімо, у конкурсі, оголошеному Чернівецьким обласним центром народної творчості, але й стали піснями. Яскравим прикладом цього є нотна партитура відомого композитора Степана Сабадаша на поезію «Красна Буковино».

Не забувала народна поетеса і художниця про своїх друзів. З гарячих степів Таврії вона підтримувала дружні та щирі зв'язки з багатьма відомими людьми. Зокрема, листувалася з народними поетесами Марфою Бондаренко та Параскою Амбросій, присвячувала своїм подругам вірші.

Поетеса О. Приходько-Возняк пригадує очі Домки Ботушанської: «Вони випромінювали доброту, боготворіння. А в одному листі до мене вона звернулася: «щиродорога». Тільки людина, яка поважає оточуючих, могла так написати» [61, с. 9].

Понад п'ятдесят літ Домки Ботушанської сплигло в степовій Україні. Близькими й рідними для народної поетеси стали мелітопольські роздолля та щиросердечні люди. Тому в пісні «Ой ти, мій квітучий Запорізький краю» вона оспівала його красу, прославила людину за самовіддану працю [23].

Героїв праці, їх трудову доблесть Домка Ботушанська оспівує в піснях «Про Маринку-верховинку», «Пісні тракториста». Гордість трударів за свою країну урочисто звучить у вірші «Вітчизна».

Думаючи про збереження миру на землі, поетеса раз у раз згадує те безмежне горе, що принесли фашисти в кожную родину. Тому що й досі матері оплакують своїх загиблих синів.

Серед своїх учителів Домка Ботушанська з глибокою пошаною називає ім'я Т. Шевченка. Саме на його віршах вона вчилася читати, з його творів опановувала літературну мову. Недаремно вірш «Розкуйтеся» перегукується із Шевченковим «Заповітом». Також змалечку поетеса любила твори свого земляка Юрія Федьковича.

Є в буковинської поетеси вірші, в яких відчувається вплив наймужнішої поетеси у світі Лесі Українки. Також з пошаною ставиться вона до Ольги Кобилянської та її творчості [1].

Попри всі літературні впливи, твори Домки Ботушанської невіддільні від народнопісенної традиції і в змісті, і в образності. Твори поетеси глибоко входять у фольклор. Це видно з того, що один із улюблених жанрів поетеси – коломийка. Часто у своїх віршах Домка Ботушанська використовує народнопісенні символи.

За своє життя вона написала близько ста статей, дві п'єси – «Зустріч у редакції», «Клятва», роман «Підземний дзвін», понад сто новел, оповідань, спогадів, образків, автобіографічні матеріали, збірку поезій «Сини весни»,

намалювала сімдесят картин. Усе це зберігається у Київському центральному державному архіві літератури та мистецтва, де з липня 1970 року відкрито фонд Домки Ботушанської.

Вдячні мелітопольці пам'ятають славетну поетесу з Буковини. У 2006 році, за сприяння голови літературного об'єднання імені П.Ловецького, В.Єременка, побачила світ друга збірка творів Домки Сидорівни Ботушанської «Пісні рідної землі». Сюди ввійшли поезії різних років та оповідання «Пантера».

Померла Домка Ботушанська 31 жовтня 1994 року в Мелітополі, де і похована.

Висновки до 1-го розділу

Домка Ботушанська народилася 18 вересня 1912 року в селищі Глибока Чернівецької області, у родині відомого громадського діяча Сидора Ботушанського Сім'я Ботушанських була чималою: восьмеро душ. Незважаючи на злидні, важку працю, бідкування в сільських багатіїв, сім'я була дружна, весела, працелюбна і співуча.

У дев'ятирічному віці Домка одержала перший у житті подарунок – Шевченківський «Кобзар». За ним вона вчилася читати, а потім почала складати вірші. Вона ще змалку полюбила малювання.

1940 року здійснилася мрія Домки Сидорівни: вона закінчує курси педагогів та вчителює у с. Кичера (нині – Червона Діброва).

Її вірші друкувалися в альманасі «Вільна Буковина», «Боротьба», «Хліборобська правда». У 28 років вона стала народною поетесою і художницею.

Незабаром доля закинула Домку Ботушанську на Запоріжжя, де вона провела понад 50 років. Рідним для неї стає місто Мелітополь. Там знайшла кохання, народила дітей, там перебула війну, післявоєнні лихоліття.

Проте туга за рідним краєм пригнічувала Домку Ботушанську дедалі більше. Вона знала, що ностальгія – хвороба, яка не лікується. Свої переживання висловлювала у віршах.

Домка Ботушанська самобутністю й багатогранністю творчості засвідчила свій талант. Автори наукового збірника «Літературна Буковина», виданого в Києві 1966 року, справедливо відзначають: «Ботушанська вписала нову сторінку в історії розвитку літератури на знедоленій Буковині» [29].

Письменниця померла 31 жовтня 1994 року в Мелітополі, залишивши після себе світлу пам'ять та чималу літературно-мистецьку спадщину.

РОЗДІЛ 2. ВІХИ ТВОРЧОСТІ ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ

2.1. Поетичний доробок авторки

За життя письменниці було опубліковано малоформатну збірку її вибраних поезій «Сини весни» (Ужгород, 1973). Після смерті авторки видана ще одна збірка «Пісні рідної землі: Вірші різних років» (Мелітополь, 2006). Добірки поезій Домки Ботушанської вміщені також у кількох хрестоматійних виданнях, частина поезій розпорошена в періодиці Чернівецької й Запорізької областей: «Будівник комунізму», «Життя і слово», «Комсомолец Запоріжжя», «Ленінська правда», «Молодий буковинець», «Нова Таврія», «Новий день», «Радянська Буковина», «Радянське село», «Радянський прапор», «Радянські Карпати», «Серп і молот», «Час» тощо. Проте й у цих виданнях значна кількість віршів (наприклад, «Буковино – вільний краю...», «Весна», «Вийду я у поле», «Вітер з Буковини», «Вітре», «Де ліси букові», «Де моєї долі був почин», «Добрий ранок», «Думка», «Іду землею юною», «Іскри любові», «Карпати», «Материна пісня», «Матері», «Мати», «Немає другої України», «Нова коляда», «Осінь», «Хотіла б я», «Я з тієї землі...» тощо) дублюються.

Вищезгадані друковані видання містять переважно твори, які завоювали прихильність читача. Однак поетична спадщина Домки Ботушанської набагато більша, значна частина віршів поетеси не публікувалася, вони зберігаються в рукописах (авторка залишила понад десять загальних робочих зошитів лише з поезією, більшість сторінок архіву займає мала проза та роман).

Рання творчість Домки Ботушанської побутувала і поширювалась усно і в піснях. Кращі зразки поезій і колядок Домки Ботушанської друкували в нелегальних газетах «Боротьба» і «Нове життя», а також у дитячому журналі «Ластівка». Пізніше її вірші почали друкувати в глибоцькій газеті «Будівник комунізму». Ці твори були досконалішими та витонченішими, тому суттєво відрізнялись від ранніх поетичних спроб.

Любов до землі, де народилася і зросла, безмежна туга за Буковиною, спогади про юність, нестримне бажання повернутися в отчі краї стали провідними темами її творчості. Так з'явилися вірші «Знов повернутися б до

вас», «Люблю ті гори», «Рідне» [6]. Вони витримані в народнопісенному дусі, як, скажімо, оцей:

«Вийду я у поле,
Де шумлять жита,
Де в колоссі зріє
Доля золота.
До землі коханої
Тепло припаду,
Звуки заповітні
Серцем віднайду,
Переллю їх в слово,
Гляну в далечінь,
Де співає ранок,
Неба голубінь,
Де бере початок
Новочолий день,
Піднесу йому я
Свій вінок пісень.
Де ліси букові,
Де струмки бурхливі,
Там стежки знайомі
Крізь життя лягли.
Там моє дитинство
Босоноге ходить,
Там шляхи тернові,
До світла вели.
Де гори Карпати
Смерекові... сині...
Де юність орлина
Сягає зірок,

Там іще блукає
Пісня матрина,
там моя колиска
золотих думок» [11, с. 18].

Любов до рідної землі струменить у її щирій творчості, наприклад, у поезії «Моя Україна», де Домка Ботушанська пише, що не знайти ріки, мальовничішої за Дніпро, і згадує Чернечу гору.

У поезії «Музика є всюди» виражено захоплення Домки Ботушанської народною піснею. Чимало творів поетеси стали піснями. Серед них – «Люблю я ті гори», «Маринка-верховинка», «Буковино – вільний краю». Остання і сьогодні залишається візитівкою Глибоччини.

Кузьма Смаль подарував музею Домки Ботушанської в Глибоцькому ліцеї ноти до «Співанки про Лук'яна Кобилицю» і «Там, де Дерев'яний струмочок».

Відомий скульптор, графік, поет і великий книголюб О. Шевчукевич так охарактеризував подругу-землячку: «Домка Ботушанська – це вроджена народна пісня. Перший звук її на землі був не криком новонародженої дитини, а голосною струною туги народної за волею, за світлом сонця... Творча пісня неперервно пливе до її душі, є розрадою у важких хвилинах її життя, цілющим ліком у її тривалій хворобі... Так, живе вона піснею...» [61, с. 9].

Вона написала ряд поетичних присвят Юрію Федьковичу, Ользі Кобилянській, Лесі Українці, Тарасові Шевченку.

Перші вірші Домки Ботушанської датовані 1927 роком вони друкувалися в чернівецьких періодичних виданнях, зокрема в газеті «Нове життя», в дитячому журналі «Українська ластівка», в альманасі «Вільна Буковина» та в газеті «Радянська Буковина» [38].

У 1973 році побачила світ єдина прижиттєва збірка народної поетеси «Сини весни», підготовлена професором В. М. Лесиним. Того ж року ця збірка була відзначена премією Чернівецького обласного центру народної творчості.

У віршах Ботушанської переважно виповідалися тяжкі переживання незахищеної від життєвих негараздів душі, висловлювався протест проти

гнобительської влади та віра в прихід кращих часів. Соціальною заангажованістю позначені й твори поетеси радянських часів.

Однак речі виразно громадянського спрямування вона вміла утеплити особистими емоціями, народнопісенною сердечністю та образністю. Серед таких – поезія «Ой та там за рікою...», на якій помітно позначився вплив степової, східноукраїнської пісенної стихії – на відміну від багатьох попередніх віршів, де домінувала стихія карпатська, коломийкова [32].

Починаючи з першого вірша («Пролетіло моє щастя, як сон літньої ночі»), авторка виявила себе борцем за правду, людиною з активною громадянською позицією. Ця позиція формувалася під впливом батька.

Поетеса згадує випадок, коли батько повертався з Чернівців зі скрипкою, придбаною за гроші від проданих гусей, та зі збірками віршів Лесі Українки, Юрія Федьковича і двома книжками – «За ситуаціями» та «В неділю рано зілля копала» Ольги Кобилянської. Дівчина день і ніч читала книги, які сприяли формуванню її художньої свідомості: «Не раз – задумувалась над прочитаним... Переживала Шевченкові страждання на засланні та Лесині душевні й фізичні. Задумаюсь було, а думки то збігаються, то розбігаються, як ті хвилі на Дністрі, котрі відмежували нас від великої землі. І здавалось мені, що оті думки в пісню зливаються... Тоді то я й спробувала вперше писати, що мені досить було тяжко через каліцтво руки. <...> Перший вірш був – «Пролетіло моє щастя, як сон літньої ночі», Потім – «Богдан Хмельницький» (після прочитання роману О.Рогової «Перед бурею»), який одразу й знищила. Потім – «На зорях читаю», «Віє снігом хуртовина», «Нова коляда», «Капіталізм гине» і інші...» [58, с. 1].

Громадянська лірика є центральною в її творчості. Найяскравіші вірші цього тематичного циклу: «Знову рідне поле», «Буковино – вільний краю...», «Батьківщині», «Де ліси букові...», «На крилах думки», «Де моєї долі був почин», «Рідний край», «Я з тієї землі», «Найдорожче», «На крутій горі стою», «Пісня рідної землі», «Іскри любові», «Я йду землею юною» та ін.

За характером свого таланту Домка Ботушанська визначилася переважно як поетеса-лірик. Серед кращих зразків патріотичної лірики, надрукованих на

шпальтах місцевої газети, належне місце посідає вірш зі збірки «Сини весни» «Немає другої України!», який був написаний 1966 року.

«Ні, другої України немає!
Немає другого Дніпра,
Де щедрість процвітає,
І де хвилюються хліба.
Ні, другої України немає!
Немає роздольних степів,
Де пісня палко лунає,
Де воля на крилах вітрів.
Ні, другої України немає!
Немає другого Дніпра
Тараса слово тут літає,
Любов'ю квітує земля» [7, 22].

У цьому вірші виявляються палкі почуття всіх буковинців. І усвідомлення тих почуттів, які передавались із покоління в покоління, дає змогу задуматись над тим, що кожна людина, хоч є тільки краплинкою України, здатна змінити своє життя на краще, якщо зверне увагу на все, що існує навколо. Домка Ботушанська закликає берегти й любити все те, що подароване Богом.

У газеті «Будівник комунізму» з'являються такі співанки, як «Маринка-верховинка» (мелодія народна), «Буковино, рідний краю» (музика заслуженого діяча мистецтв України, композитора Степана Сабадаша). До 125-річчя народного повстання проти панів під проводом месника-героя Лук'яна Кобилиці Д. Ботушанська написала «Співанку про Кобилицю»:

«Ой, заграй же, грай, трембіто,
Лунко на всі гори,
Піднімає Кобилиця
Рідні Красні Доли
Ой, заграй же, грай трембіто,
Пісню голосеньку,

Вийшов в поле Кобилиця
На панів віденських» [7, с. 46].

У пісні авторка використала історичний факт: повернувшись із Відня додому, Л. Кобилиця знову закликав селян до повстання. Він зібрав озброєний загін і пройшов усю Буковину, викликаючи жах у панів. Девізом їхнього загону були такі слова, висловлені поетичною мовою Домки Ботушанської:

«Ой, вигострим, пани-браття,
Топори новенькі,
Та й підемо в Красні Доли,
Хлопці молоденькі.
А у тих та Красних Долах
Народу зберемо.
Та й на вражих панів-дуків
Громадов підемо...» [7, с. 47].

Задум твору виник ще у 1941 році. Цього ж року народна поетеса втілила його, але 1969 року, напередодні ювілею повстання Л. Кобилиці, удосконалила і надрукувала в газеті «Будівник комунізму». Проблема, яку порушила Домка Ботушанська, була актуальною і в 60-70-ті роки ХХ століття, адже цей період історики трактують як «роки застою», коли майже не розвивалась економіка, культура, мистецтво, література, а народ počував себе в «державному ярмі».

«Зійшло сонце у Карпатах,
Вільна Буковина...
Розняла обійми щирі
Сестра-Україна...» [7, 48].

Ця строфа – яскравий зразок про ранок вільного життя, яка ще більше увиразнювалася тим, що світле сьогодення відкривалося на темному тлі минушини. Образ Лук'яна Кобилиці тільки підкреслює головну думку (не лише Д. Ботушанської, а й більшості краян), вважаючи, що кожен повинен і зобов'язаний трудитися на користь Батьківщини, адже одна особа не здатна

змінити ходу подій, а якщо об'єднатись в одне ціле, то можна досягти добробуту і достатку всієї держави.

У віршах Домки Ботушанської часто присутні народнопісенні символи. Одні з них («чорні тучі», тумани, кайдани) – для відтворення важкого минулого, а інші (ясна зірка, світанок, диво-казка) – символи нового життя. «Співанка про Кобилицю» теж містить символ, який відображає тужливим звучанням резонанс давноминутих подій. Поетичним знаком постає перед читачами трембіта, яка в творі неодноразово згадується для того, щоб привернути увагу прийдешніх поколінь до історичних фактів, сумно сповіщаючи про гірку долю месника Л. Кобилиці:

«Линуть пісні на всі гори,
Трембіточка грає.
Про мужнього Кобилицю
Народи співають» [6, с. 26].

Домка Ботушанська надзвичайно захоплювалася творами Юрія Федьковича, не раз відвідувала Чернівецький літературно-меморіальний музей його імені, приходила до його могили, намалювала портрет улюбленого письменника. 1940 року вона створила «Федьковичеву пісню», у якій возвеличується письменник і його пророче слово. Яскраві епітети, влучна гіпербола, промовиста синекдоха, зменшувально-пестливі слова, порівняння засвідчують народнопоетичні джерела творчості авторки [1].

У 2000 році відомий український фольклорист і композитор Кузьма Смалъ записав від краєзнавця Мірчі Мінтенка пісню на слова Д. Ботушанської «Спи, наш любий Федьковичу» і вмістив її до збірки «Квіт шовкової косиці». Очевидно, пісня була написана після відвідин могили славетного буковинського поета. Оптимістично звучить кінцівка твору:

«Вийде сонце в чисте небо,
Заспівають гори,
Владно ступить нова доля,
На гірські простори» [6, с. 33].

Поетеса присвячує вірші Мелітопольщині – «Гей, ти мій квітучий запорізький краю», «Рідне поле» тощо. У них вона милується неймовірною красою Таврії:

«А в тім колиханні

Там і моя доля...

У пишних уборах

Бує роздоллям.

Вийду на Молочну

Гляну доокола...

О, яка ж прозорість

В тім безмежнім полі!» [9, с. 17].

Однак думки Домки Ботушанської завжди летіли на Буковину. До кінця свого життя письменниця мріяла повернутися на батьківщину, але зрозуміла, що може це зробити лише в мріях, оскільки їй бракує ресурсів і сил подорожувати батьківською землею. У думці вона мчить туди, де «ліси букові», «смереки сині», «струмки бурхливі», «Карпати смерекові... сині», «гаї зелені», «свіжа м'ята-рута», «трембіти дзвін»:

«Куди ходжу...

де б не була

Будь в якій роботі,

Я з тобою, моя земле,

В радості й турботі» [22, с. 35].

Авторка пишається своєю землею, гордо носить звання буковинки:

«Я з тієї землі,

Де ліси букові,

Де трембіти дзвін,

Наче срібна мова» [22, с. 3].

У часописі «Будівник комунізму» було надруковано ще одну пісню Домки Ботушанської, у якій відчувається захоплення і патріотичне ставлення до рідної землі:

«Я на повні груди щастя твоє п'ю.
 Мої рідні гори, зелені Карпати,
 На вас коли гляну, зір не одірву...
 А вчую "Марічку", сама заспівати
 Під звуки трембіти всім серцем лечу.
 Зійду на вершини, погляну на доли,
 Де золотим морем хвилюють хліба.
 Чи є ще в світі ще краще роздолля,
 Як вільна під сонцем, ти, земле моя?!» [22, с. 6].

Закохана в батьківський край, вона зуміла передати читачам свою любов до рідної землі, де народилася і виросла. І це святе почуття стало для неї джерелом натхнення, працьовитості, енергії, з якого вона черпає сили для життя та творчості:

«Я з тієї землі,
 Де мудрість орлиці
 Наснагу дає
 Душевній криниці» [22, с. 3].

У своїх віршах Домка згадує сумне минуле Батьківщини, співчуває її багатостраждальним людям, радіє успіхам Буковини та мріє про її подальше зростання («Буковина оновила», «Зійду на вершину», «Минаю ліс...», «На крутій горі стою», «Ой, ви гори...», «Приїхали...» тощо).

У поезії «Ой ви, гори ...» авторка змальовує рідну землю та її вірних захисників-патріотів:

«Ой, ви гори, ви зелені
 Карпати мої
 Скільки сліз,
 Нещастя й горя
 Вилито в журбі» [22, с. 12].

Серце вірної поетеси-буковинки розбивається від невимовного болю за кров, що пролилася в боях за визволення рідної землі:

«...Як то за вас,
 Мої гори,
 Хлопці йшли на бій.
 Як в Чернівцях
 На бруківці
 Проливали кров
 Ті повстанці Кобилиці
 За правду...
 Любов...
 А потому окупанти
 Як вішали люд,
 Хіба ж можна
 Тії рани

Колись позабуть?» [22, с. 24].

Після виїзду з Криму, де лікувалася навесні 1941 року, Домка Ботушанська оселилась у місті Мелітополь. З тих пір вона лише зрідка відвідувала батьківський дім. Проте її цікавили зміни на Буковині. Про відвідини Глибокої поетесою завжди друкували інформацію в місцевій газеті. У 1965 році вона приїздить у рідну Глибоку – і не впізнає її, адже невеличке селище перетворилось у районний центр.

«Приїхали...Стали. Ну, здрастуй, Глибока!

І теплі обійми відкрила вона.
 А в груди крилата, а в груди широка
 Вливається піснею світла весна.
 Електрики сяйво на землю спадає
 І цвіт розкидає, мов думи мої.
 Скрізь праця.. І люди, і серце співали.
 Квітують поля, виростають гаї...
 А небо над нами розкинуло зорі.
 Довкола високі будови ростуть.

І в кожному серці, і в кожному дворі
 Життя молодого завітчана путь.
 Усе обновилося. Карпати широкі,
 Біжать в долину, наче струни, дроти,
 Лиш верби старенькі, лиш верби високі
 Нагадують давній мій шлях до мети» [10].

Авторка задоволена довгоочікуваними позитивними змінами, що відбулися в житті Буковини. Письменниця підкреслює найвищу цінність рідного краю, неньки-України, у поезії «Батьківщина»:

«Ти у мене найдорожча,
 Від усіх найкраща
 На цій землі, планеті
 Ти лиш одна в мене» [10].

Важливе місце в поетичній спадщині Д. Ботушанської займає родинна лірика. Багато віршів присвячено батькові, братові, сестрам, дітям та онукам. Це – «Батькові», «Братові», «Грає сонце промінке...», «Моїм нащадкам», «Ой, піду я до гаю», «Отут родилась я...», «Сімнадцята весна», «Частенько сяду», «Я знов стою біля воріт...».

У цих поезіях Домка Ботушанська звертається до рідних зі своїми болями та переживаннями, виливає тугу за рідним краєм та отчим домом. Не маючи змоги часто спілкуватися зі своїми родичами (одні залишилися на Буковині, а інші жили в різних містах Грузії, Росії), вона намагалася компенсувати це уявними мистецькими діалогами.

Найтонші у плані ліризму та поетичної відвертості вірші були присвячені матері: «Колись, малою то бувало», «Лише вітер застукоче в фіртку», «Маминими турботами...», «Мамині руки коряві були...», «Мамо!...», «Мати», «Моїй матері», «Розбуди мене, мамо, рано-раненько...», «Сльоза матері...», «Ти поглянь лише, матусю» та ін.

У них своєрідно передано біль від горя матері, втраченої молодості та втраченого здоров'я. Сльози матері порівнюються з гірким морем смутку і негараздів:

«Та сльоза пекуча.
Та сльоза болюча,
Гірка до знемоги.
Та сльоза – то горе.
Та сльоза – то море
Глибоке тривоги.
Та сльоза – недоля,
Занедбана в полі,
На вістрі мечів» [6, с. 32].

Домка Ботушанська кланяється рукам матері, яка ніколи не знала спокою, кланяється перед самопожертвою матері заради щастя дітей.

Інтимна лірика посідає особливе місце у творчості будь-якого поета. Одним із численних парадоксів творчості Д. Ботушанського є те, що її мистецьке царство завжди оминало цю тематику, а сама авторка часто позиціонується як співець Буковини та знедоленого українського народу (показовим у цьому сенсі є факт, що В. Орлов назвав її поетичний доробок однотематичним).

У рядках часто містяться нотки смутку, жалю за втраченими мріями про безтурботне і щасливе кохання. За словами ліричної героїні відчуються переживання самої авторки:

«Мій шлюб відбувся
Під звуки душевного болю.
Під час церемоній, у нашій святині
Було лиш нас двоє.
Так і життя пливло:
Без помпи.
Без радощів...

Без тепла...

Воно собі текло

І я – з болем поруч ішла...» [10].

Д. Ботушанська намагалася не лише зрозуміти внутрішній світ, власну духовну боротьбу, а й розгадати таємницю цього почуття. Деякі її рядки мають афористичне звучання, наприклад, двовірш:

«Любов – заліковує рани,

Так кажуть люди» [6, с. 8].

В іншій поезії авторка в оригінальній формі намагається знайти правду про кохання. Питання, яке вона задає до уявних співрозмовників, є водночас і своєрідним мистецьким обрамленням. Один з віршів розпочинається так:

«Скажіть мені правду про любов:

Якого вона цвіту?

Де вперше явилась вам

І в чому одіта?» [6, с. 13].

Роздуми про силу кохання, спроби розкрити вічну таємницю кохання як найвищого людського почуття, висоти стосунків між чоловіком і жінкою – все це свідчить про те, що поетеса прагне вчитися у кращих майстрів інтимної лірики – як зарубіжних, так і українських.

У ліриці Д. Ботушанська постає не лише прекрасним психологом, але й глибоким філософом. Серед кращих прикладів її філософської лірики – «Є якась дивна сила у зерні...», «Коли погляну я на світ...», «Не чекайте мене, літо...», «У цьому, хаотичному миру...», «Хотілось би прожити...», «Я дивлюся...».

У них авторка розмірковує про сенс буття, намагається зрозуміти суть призначення людини на землі, зокрема засвоїти власні життєві уроки. Зародки цього простежуються в її ранній творчості, але особливого звучання набувають у роки дорослого життя, коли, як вона пише, –

«Хотілось би прожити

Так своє життя,

Щоби в спадщину лишити
Було що дітям...» [8, с. 56].

Вірші Домки Ботушанської пронизані тонким ліризмом і життєвою мудрістю. Тому чимало з них були покладені на музику; піснями стали «Буковино – вільний краю», «Люблю Радянську Батьківщину», «Материна пісня», «Ой, ти, мій квітучий Запорізький краю», «Про Маринку-Верховинку» тощо.

У одній зі своїх статей дослідник творчості авторки Б. Мельничук так писав про поезії буковинки: «У віршах Д. Ботушанської кінця 20-х–30-х років ХХ ст. переважно виповідалися тяжкі переживання незахищеної від життєвих негараздів душі, висловлювався протест проти гнобительської влади і віра в прихід кращих часів. Соціальною заангажованістю позначені й твори поетеси радянських часів. Однак речі виразно громадянського спрямування вона вміла отеплити особистими емоціями, народнопісенною сердечністю та образністю. Серед таких поезія «Ой там за рікою...» (1948), на якій помітно позначився вплив степової, східноукраїнської пісенної стихії – на відміну від багатьох попередніх віршів, де домінувала стихія карпатська, коломийкова» [42, с. 2].

Громадсько-культурна діячка Т. Мінченко писала так: «Творчість Домки Сидорівни Ботушанської надзвичайно багата й різноманітна в плановому баченні висвітлення проблем та експресивно насичена мовними засобами, насамперед, епітетами (волошкова даль, прозоре плесо, рясні сади, дума невпинна, віра орлина тощо), які характеризують буковинську природу» [52, с. 2].

Творчість Домки Ботушанської справді є скарбом для літератури. Вона сповнена емоційністю слова і щирістю висловленої думки, за допомогою яких розкривається людська душа. В її поезіях звучать роздуми про важливість творчої праці, бажання залишити по собі добру пам'ять, любити людей і берегти природу.

2.2. Прозова спадщина письменниці

Однією з характерних ознак стильової самобутності Домки Ботушанської є жанрова палітра прози. Дуже чітко це простежується у творах малих епічних форм (на сьогодні існує понад чотири десятки таких текстів), яким письменниця часто давала оригінальні жанрові визначення.

Показовими в цьому плані є, наприклад, твори «Скрипка. Спогади із дитячих років», «Один епізод з окупаційного періоду (Згадка)», «Страх – 1», «Сльози – 2», «Слабість, або Старість (Думка)». Деякі з епічних мініатюр авторка об'єднувала в різноманітні цикли: «Думки. Сумніви. Болі...», «Образки з життя», «Спогади», «Коротесенькі образки з дитячого життя», «Монолог з матір'ю» тощо.

Помітну частину прозового доробку Домки Ботушанської складають спогади, що побудовані на зверненні оповідача до картин дитинства, часів Другої світової війни, розповідей про родинні стосунки («Скрипка», «Петрусь», «Братчик», «Його більше не буде між нами...», «Мати», «Ідуть»).

Чільне місце в художній палітрі малої прози Домки Ботушанської посідають образки. Шість невеличких творів, об'єднаних в окремий цикл є яскравими зразками цього жанру: «Монолог з матір'ю»: «Твої очі», «Твої руки», «Твої ноги», «Підемо разом», «Твоя зірка», «Мамина пісня». За жанром вони нагадують поезії в прозі та є своєрідним продовженням згадуваних раніше прикладів родинної лірики. Образки побудовані у формі роздумів над тяжкою працею матері, її гіркою долею.

В одному з творів, наприклад, письменниця пригадує незабутні очі матері: «Таких більше ніде не стрічала. Вони були дивні-дивні, ніби й темнокарі, як глибина букового лісу. І такі прозорі, як оте джерело, що тільки-но вибилося з-під землі на білий світ і ще ніким і нічим не скаламучене. О, як вони сонячно гріли, коли вдивлялися кудись у глибінь віків! А із яким достоїнством вони сприймали біль, завданий тобі невдячною кривдою...» [34, с. 177].

В інших творах авторка зачаровується проникливою душевною піснею матері, віддає шану її жертвності, схиляється перед натрудженими руками,

«чорними», «вземленими», «що нічим не відмиєш»: «Ні, мамо, то не чорнота в них. Подивись, вони у тебе, як отой виточений мармур. Чисті, як перший сніг, аж прозоряться...» [34, с. 178].

Роздуми авторки над сенсом буття, спроби пошуку відповідей на «вічні» питання знайшли своє відображення в творах «Вона приходила», «Страшний сон», «Любов», «Зло», «Ми – сестри» тощо. У цих роздумах письменниця використовує прийом оживлення, а естетично-філософські категорії та абстрактні поняття (Любов, Зло, Правда, Кривда, Старість тощо) постають як герої творів.

Вагоме місце в літературній спадщині Домки Ботушанської посідає автобіографічна новела «Газда», яка складається з чотирьох розділів і післямови. Сюжетним стрижнем твору є клятва батька не приймати в дім зятя. Це стало не лише причиною численних сварок у сім'ї, а й взагалі понівечило долі членів родини.

Окрім цього, у доробку Домки Ботушанської є кілька оповідань («Пантера», «Молодці, ребятишки», «Стріча» та ін.); нарис зі свого життя «Як любити»; твори для дітей, об'єднані в збірку «Коротесенькі образки з діточого життя» («Євочка», «Сонечко», «Про маленьку Юлю», «Юлин папа», «Промінчик», «Привид», «Людочка», «Два Славки», «Аннуся, або буква «В», «Упоперек лавки», «Два горщечки» і казочка «Чубатенька») тощо. Багатство малої прози Д. Ботушанської свідчить про творчу різносторонність письменниці, її самобутній стиль.

Багатогранність художньої обдарованості Д. Ботушанської простежується й у драматургії. За мотивами згадуваної вище новели «Клятва» авторка написала однойменну п'єсу. Її головними дійовими особами є Василь Федорук, Парасинка, Ливонтинка, Павло з Павлихою, Баба Марта (Моша), Катеринка, Генця, Іхтімка й Маринка (Василеві дочки), Петрик (син Василя), кума Юльця, кума Тоня, Зозумиха та ін. Окрім них, у творі, за визначенням письменниці, діють також «додаткові особи»: Нестор, Карпо, Іван, Новоприбулий, Грицько й Федориха (сусідка). Оригінальним у п'єсі є образ Клятви, що уявлялася Д.

Ботушанській довгою, сухорлявою жінкою віком від 30 до 55 років з вигнутою дугою спиною, розсипаним по плечах руським волоссям, з проблесками сивини, в туманно-прозорому вбранні з блакитними вертикальними пасами. Дія твору відбувається на Буковині, у селянській сім'ї й охоплює часовий проміжок 1912-1950-х років. Особливої уваги в контексті розуміння сюжетно-композиційної самобутності п'єси заслуговують авторські ремарки та численні віршові вставки (у них письменниця подекуди навіть цитує власні поезії), що сприяють посиленню народнопісенного колориту твору, надають йому емоційно-сміслової виразності.

Небайдужість письменниці до справ громадського і літературного життя України засвідчують численні науково-публіцистичні статті, замітки, нариси, у яких авторка подає власні роздуми про долю України й Буковини зокрема («Юність моєї землі» (1980), «Я йду землею юною» (1984), «Відлуння» (1987), спогади про письменників, роздуми про їхній внесок у розвиток літературного процесу і вплив на формування її художньої свідомості. Понад три десятки статей Домка Ботушанська присвячує митцям, які відіграли найважливішу роль у її творчому становленні. Серед них – Тарас Шевченко, Юрій Федькович, Марко Вовчок, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Марко Черемшина та ін.

Повість-літопис «Підземний дзвін» Домки Ботушанської – це філософія духу і моралі, буття і страждання, болю і любові, долі народу і долі людини.

Літературна Глибоччина початку другої половини ХХ століття потребувала появи певних талантів, які прославляли б рідний край і описували будні, давали б змогу людям відчувати себе учасниками творення історії. Домка Ботушанська була однією із перших, хто спромігся донести до народу правду нелегким шляхом. Творчість Домки Ботушанської високо цінується на Глибоччині, адже вона розкриває перед читачами широкі простори думки та дає приклад, якою повинна бути душа справжнього буковинця.

Висновки до 2-го розділу

Поетичний доробок Домки Ботушанської великий і різноманітний. В основному поетеса описує свою любов до рідного краю, свою тугу за

Буковиною, оскільки більшу частину свого життя провела в далекому від нього Мелітополі.

Багато хто з дослідників творчості Д. Ботушанської вважав її творчість однотемною, але це не так: у поетеси є твори різноманітної тематики, речі філософського, громадянського, інтимного плану.

Немале число віршів поетеси присвячено матері. Авторка схиляє голову перед її витримкою та самопожертвою. Особливу увагу звертає на очі своєї героїні.

Прозові твори Домки Ботушанської – глибоко філософічні, україноцентричні, наповнені трагічним світовідчуттям, звернені до історії та сьогодення нашого народу, до дослідження внутрішнього світу людини в різних ситуаціях, пов'язаних як із суспільним, так і особистим життям, містять у собі таємниці й загадки, до того ж написані вишуканою народною мовою.

Роман «Підземний дзвін» – це особливий, неповторний художній світ, в якому чітко простежується художній почерк авторки. У ньому вона постає в незвичному для себе ракурсі, по-новому відкривається читачеві.

Особливістю творчості і загадкою таланту Д. Ботушанської є те, що вона – «живописець правди». Вона зображувала життя української людини: працюючої, покладистої, чутливої до краси. Домка Ботушанська брала приклад з багатьох відомих авторів та намагалася зробити свої твори цікавим і насиченим розмаїтими реаліями життя.

РОЗДІЛ 3. НАЙОБ'ЄМНІШИЙ ТВІР ДОМКИ БОТУШАНСЬКОЇ ПРО СВОЄ ЖИТТЯ І БУКОВИНУ

3.1. Історія написання роману «Підземний дзвін»

Таким твором Домки Ботушанської є автобіографічний роман «Підземний дзвін».

Історія створення роману має суттєво життєвий характер і містить багато загадок. Домка Ботушанська розпочала роботу над ним у Чернівцях 1937 року, писала з перервами і закінчила у Мелітополі 1984 року. Попри численні спроби авторки видати «Підземний дзвін» на рідній Буковині й у Мелітополі, донедавна він так і не був опублікований. Оскільки Домка Ботушанська писала роман майже упродовж всього свого життя, в родинному архіві зберігається кілька його варіантів. Численні копії рукопису не лише відображають клопітливу редакторську роботу письменниці, а й свідчать про її духовне зростання, удосконалення власного стилю.

Підґрунтям для створення роману стало власне життя авторки, представлене в художньому осмисленні. Роботу над твором було розпочато у Чернівцях 1937 року, а дописувався він уже в Мелітополі. Першу й другу частини роману – «Доля жінки» і «Катеринка» авторка подає із зазначенням: «Чернівці – Мелітополь, 1937–1978–1982». Третя частина роману, «Фатум», за підписом «Мелітополь, 1978–1979–1984». Перший додаток, «А горе не вгомонувалось..» – «Мелітополь, 1974–1979–1980–1984». Другий додаток, що не має назви, – «Мелітополь, квітень, 1984».

У кінцевому варіанті текст подається за машинописним зразком, що виявляє останню волю авторки й розкриває хронологічні та географічні координати творчої історії роману. Остаточна редакція твору була видана у видавництві «Іліон» міста Миколаїв у 2012 році. Передмову написала кандидатка філологічних наук Катерина Гурдуз. Проте видання все ж подає не зовсім достовірні факти з життя авторки. Адже зі щоденників Домки Ботушанської відомо, що вона народилася в селі Глибока, поблизу річки Дереглей, неподалік села Червона Діброва [23], а сторінки роману інформують

читача, що місцем народження Домки Ботушанської є село Димка Глибоцького району.

Поштовхом до написання роману був сон, про який Домка Ботушанська згадує в листі до своєї сестри Марії: «У 1937-му році, у Чернівцях, я мала сон в появі молодої, всеї в чорному, жінки, котра мені й напропорочила писати, сказавши: "Дівчино, ти маєш написати літопис твоєї Землі, котрий назовеш «Підземним дзвоном»"».

«Підземний дзвін» є автобіографічним романом. Спершу твір задумувався як повість, але згодом переріс у широкомасштабне епічне полотно, і хоч авторка в підзаголовку визначає його жанрову специфіку як «Повість-літопис із життя буковинських селян», часопросторові показники, глибина осягнення дійсності, велика кількість персонажів і сюжетних ліній дають усі підстави стверджувати приналежність твору до романного жанру.

Воістину терновим шляхом він прийшов до читача (за містичним збігом перша робоча назва твору, що задумувався спочатку як повість, а згодом переріс у великоформатний роман, – «Терновим шляхом до світла»). Можливо, однією з причин такого невезіння були сумніви авторки щодо його художньої вартості.

У своїх щоденниках Домка Ботушанська неодноразово повертається до думки, що їй не варто було починати письменницьку діяльність. Так, до прикладу, у записі від 21 жовтня 1961 року читаємо: «Сама із себе дивуюсь... що не напишу, а завтра не подобається... Рву... знищую папір і більше нічого... Хоч би старі роботи зуміла привести в порядок...а кому вони будуть потрібні?». 6 жовтня 1968 року є подібний запис: «Якось пиняво посуваються мої роботи. Немає гірше як те, коли людина сама в собі зневіриться... Апатія... апатія... апатія... І чого було лізти в ту літературу?» [23].

На щастя, як справжній письменник, Домка Ботушанська не змогла просто так зійти зі своєї творчої стежки. До такого висновку приходимо, читаючи запис від 22 травня 1964 року: «...Що я... плазуюча... незмінна «букашка» на цій землі. А так хотілося знати багато, так хотілося вирости...

настільки вирости, аби вміти викласти в мистецькому порядку свої вируючі, неприборкані думки... І як не стараюся, а воно виходить слабо. Ні, мабуть, краще обірвати цю нитку з літературою... В кінці-кінців прийти до того глузду, що мені не везе... Недостатньо необхідної свідомості на літературному полі... Але... Знов але... Як би й не хотіла я обірвати цю нитку, а потяг до письма ще більше посилюється... ще завзятіше рука тягнеться за пером... Виявляється... не так то легко обірвати цю заплутану в моїй душевній уяві нитку...» [23].

Домка Ботушанська як талановита художниця намалювала безліч малюнків до своєї повісті. «Ливонтінка» – одна з ілюстрацій, створена чорнильною ручкою 1978 року під час роботи письменниці на рукописом. Це поясний жанровий портрет, на якому зображено гарну дівчину Ливонтінку в звичній для неї обстановці, в рідній хаті. Дівчина сидить за столом і над чимось роздумує. Модель у національній вишитій сорочці, на тонкій високій шії є намисто у кілька рядів, довга коса лежить на лівому плечі. Дивишся на портрет – і мимоволі розумієш душевний стан героїні, переймаєшся її проблемами.

«Підземний дзвін» Домки Ботушанської містить живий колоритний, концептуальний, типовий образ характеру українця. Завдяки Домці Ботушанській література Буковини спостерігала виразні, самобутні образи. Авторка у своєму романі показала культуру України через життя людей, думки, мову народу. Вона наповнила твір багатством слова, музики, контрасту, ритму, кольорів, символів, метафор, алегорій, асоціацій, підтексту. Особливої уваги заслуговує мова твору, насичена емоційно забарвленою лексикою, засобами контекстуально-синонімічного, синтаксичного, фонетичного увиразнення.

Характеристика життєвих обставин, у яких діють герої, їхня поведінка і вчинки у романі – значно ширші й глибші, ніж в інших творах Домки Ботушанської. У різних місцях роману є екскурси в передісторію тих подій, які лягли в основу твору. Персонажі, що з'являються на сторінках оповіді є представниками народу, чиє життя зумовлене як їхнім менталітетом, так і обставинами.

3.2. Сюжетно-композиційні особливості й образи-персонажі твору

Найяскравішою перлиною художньої спадщини Домки Ботушанської є автобіографічний роман «Підземний дзвін», що складається з трьох частин – «Доля жінки», «Катеринка», «Фатум» і двох додатків. Над твором письменниця працювала близько 50-ти років, починаючи з 1937-го.

Дія твору відбувається на Буковині у селянській сім'ї й зображує 1912-1950-ті роки. Роман є своєрідним осмисленням власного життєвого шляху. У ньому Д. Ботушанська пригадує історію свого роду, повертається в дитинство, роки навчання і вчителювання на Буковині, обдумує доленосну поїздку на лікування до Криму, а згодом – переїзд до Мелітополя. Автобіографізм художнього мислення Домки Сидорівни простежується й у побудові системи персонажів, більшість із яких мають прототипів з родини письменниці або її найближчого оточення.

Багатогранність художньої обдарованості Д. Ботушанської простежується й у тому, що написанню роману «Підземний дзвін» передувала новела «Клятва». Головними героями є Василь Федорук, Парасинка, Ливонтинка, Павло з Павлихою, Баба Марта (Моша), Катеринка, Генця, Іхтімка й Маринка (Василеві дочки), Петрик (син Василя), кума Юльця, кума Тоня, Зозумиха та ін. Окрім них, у творі, за визначенням письменниці, діють також «додаткові особи»: Нестор, Карпо, Іван, Новоприбулий, Грицько й Федориха (сусідка). Оригінальним у п'єсі є образ Клятви, що уявлялася Д. Ботушанській довгою, сухорлявою жінкою віком від 30 до 55 років з вигнутою дугою спиною, розсипаним по плечах руським волоссям, з проблисками сивини, в туманно-прозорому вбранні з блакитними вертикальними пасами [23].

Особливої уваги в контексті розуміння сюжетно-композиційної самобутності твору заслуговують авторські ремарки та численні віршові вставки (у них письменниця подекуди навіть цитує власні поезії), що сприяють посиленню народнопісенного колориту твору, надають йому емоційно-сміслової виразності. Наприклад, одного з головних героїв Домка Ботушанська

характеризує так: «А Василева туга все більше вкорінювалася та співанками сумними в небо знімалася, котрі за саму душу брали:

«Сумно мені, сумно,

Як удень, так вночі..

І сам я не знаю

Чого плачуть очі.

Чого вони плачуть,

Чого вони хочуть,

Що їм ще бракує? –

Ніби хтось наврочив.

Взяв би я дівчину,

Тулив до серденька,

Та судити будуть

Лихі вороженьки...» [21, с. 165].

Співаючи, він почував себе самотнім, розбитим до краю... І все те виливалось у нього в авторських співанках. У них розкривалася його щира душа, що була замкнута у вузькій рамі туманної недоброзичливості. Ніхто його не розумів, хоч одні то й поважали за його розум, інші кепкували... Кожен зі своєї точки дивився» [21, с. 165].

Перша частина роману – «Доля жінки» є своєрідною експозицією, оскільки в ній розповідається про буковинське село Глибока на березі річки Дереглей, подається історія знатних глибоцьких родів, зокрема описується життя родини Параски та Василя Федоруків – батьків головної героїні, з якою більш глибоко читач познайомиться у другій частині твору, названій її ім'ям – «Катеринка».

Частина перша присвячена світлій пам'яті дорогих батьків Ботушанських – Катерини Марківни (у романі Парасинка) і Сидора Петровича (у романі Василько). Вона поділяється на 40 невеликих за обсягом розділів.

У першому розділі – «Над Дереглеєм» Домка Ботушанська знайомить читача зі своїм рідним краєм, в якому народилася, зростала, зробила перші

життєві та творчі кроки. Тут письменниця розповідає про місце розташування та історію назви рідного села: «Піднімаючись по крутому схилу Дереглею, за клином панського лісу розташовувався самий віддалений кут села – Глибока, Кичерка, або Кичерка-Глибока. Цей кут, Кичерка, носив ще одну легендарну назву – «Червона Діброва», про що й говорить молдавська легенда: Коли польський король Альберт зі своїми союзниками, ... пішов на Молдавію проти воєводи Штефана Великого та осадив Сучаву, де й зав'язався перший бій. Втративши багато людей, а Сучави не взявши, король Альберт відтягнув своїх на вигідні позиції. Відступав через буковинські ліси... але й тут потерпів невдачу, бо із-за кожного дерева вискакували Штефанові вояки, котрі, мов оті вовки, накидалися на ляше військо та трошили, як зайців. Таким чином, армія короля Альберта була розбита наголову, а хто уцілів – був взятий у полон. І легенда говорить, що більше восьми тисяч полонених були запряжені до плугів, котрим було наказано виорати поле та засіяти жолудями чималий шмат землі – дві милі довжиною і одну в ширину... Згодом на тому місці виросла діброва... І говорить легенда, що нібито дубове листя мало червоний колір, так було насичене кров'ю... від чого й пішла назва «Червона Діброва»...» [21, с. 17].

Розділ другий – «Мати», розповідає про стосунки Зинаїди Рибчук, яка по чоловікові прозвана Марчихою, з донькою Парасинкою. Прототипом Марчихи послужила бабуса Домки Ботушанської, а образ Парасинки змальований з матері письменниці. З трепетом та ніжністю малює авторка образ рідної неньки. Показує її молодого дівчиною, яку мати хоче вигідно видати заміж, адже сама живе в бідності та злиднях. Парасинка це розуміє, тому не перечить матері: «Мамо, простіть мене нерозумну!.. Най, най вже по-вашому буде. Як ви скажете, так і зроблю. Для вас на все-все готова» [21, с. 45]. Парасинка вражає читача своїм глибоким, трагічним поглядом. Письменниця дає досить виразну характеристику персонажеві, ретельно вимальовує риси її вдачі – довірливої, простодушної, втомленої від важкої праці, жінки.

У третьому розділі – «Глибока», письменниця розповідає про кут Гирла, який тоді вважався центром села і був розташований поблизу річки Дереглей та

кут Валовія, в якому жили лише заможні газди. Домка Ботушанська описує неймовірні пейзажі краю та розповідає про життя пана Скібіневського, який мав власних найманих робітників і якому належали найкращі землі селища.

У розділі «Павло Федорчук» йде мова про батька головної героїні та його сім'ю. У творі Павло – Петраш Ботушанський (батько Сидора Ботушанського): «Павло був людиною працювитою.. мужик потний. Жодної роботи не боявся, та і не гордував ніким... жодних людей не цурався: бідний чи багатий – всіх шанував. Ні перед ким не чванився своїм багатством, як інші бувало... та й ніколи не забував свій родовід» [21, с. 137].

У першій частині твору «Доля жінки» подано вичерпну характеристику Василька (Сидора Ботушанського): «Його тягнуло у світ, до пізнання добра і зла... до справедливості. Тягнуло до зоряного шляху...а тому він ходив у читальню, шукав Правди у тих книжках, аби порівняти її з Кривдою...шукав їх у розумних книжках, складав співанки про селянське злигодне життя...про ту незлагоду із-за недобору тої землі. Улаштовував культурні вечори...підбирав аматорські гуртки...читав багато книжок та передавав людям...і коли видатний композитор Микола Лисенко приїжджав до Чернівців, то Василь, будучи ще вісімнадцятирічним юнаком, зібрав свій аматорський гурток та й пішов стрічати композитора... усе його цікавило... не бракувало гумору, але... вищої школи то таки дуже бракувало... Люди любили Василя. Він для них був ніби провідний вогник у темноті. Любили його за файні співанки та колядки, котрі звучали й за межами Глибокої... І часто бувало, запізнившийся плугатар, повертаючись з польової роботи, повторяв у своїй пам'яті рядки з Василевих співанок» [21, с. 166–167].

Василько був, за тодішніми мірками, багатою людиною, проте мав шість сестер. Батько хотів оженити сина на дівчині, яка підходила б за статусом знатному юнакові, щоб залишити частину приданого для сестер. Однак Василько закохався в бідну Парасинку. Їхні родини були проти цього шлюбу. Батьки Парасинки не могли дозволити, щоб їхню доньку цькували чужі люди.

Марчиха пояснює доньці, що та не матиме щастя з Павлом, адже він і його родина будуть завжди дорікати бідній Парасинці.

Таким чином, письменниця розповідає гірку історію кохання своїх батьків. Домка Ботушанська зазвичай не ідеалізує відносини між бідними та багатими, а показує читачеві всю реальність тодішніх подій.

Сидір Ботушанський був непересічною, цікавою особистістю, був привітним і вмів заворожити своєю мовою. Він вчився на «відмінно» в австрійській школі. Писав вірші, багато з яких були покладені на музику і які виконував Буковинський народний хор під керівництвом А. Кушніренка. Коли вчителі запропонували батькові Сидора віддати його в науку, той відповів: «Мені не треба вченого сина. Я маю досить землі, лісу, худоби. Одружиться з багатою і буде господарювати». Але не так сталося в житті Сидора. Він був гарним, розумним, працьовитим хлопцем. Коли приходив на весілля чи храм, то багаті дівчата проводили очима за ним – котру ж візьме першою до танцю. Не один багач Глибоччини мріяв, щоб він був його зятем. Проте вибрав Сидір не багату, а бідну.

Мати Їфтіма Круліковська (у романі Павлиха), яка походила з польського роду, ненавиділа невістку до самої смерті. Коли Їфтіма протягом шести років була лежачою, то всі ці роки невістка доглядала її. Не хотіла доглядати жодна із шести доньок. Наполягав і батько, щоб син не одружувався з Катериною і погрожував, що не дасть йому землі, на що Сидір відповів: «Не потребую вашої землі. Ми собі зліпимо хатчину й обійдемося без ваших земель або поїдемо в місто».

Попри всі негаразди, закохані все ж одружилися, але не було їм сімейного щастя. Найбільшу прикрість під час весілля зробила мати Василька – Павлиха. Домка Ботушанська так описує цю подію в романі: «Усіх очі були звернені на передню фігуру, де мав бути молодий між двома дівчатами-дружками... але там були парубки, бояре, а молодого зовсім не було видно. Гості заметушилися... захитали головами... наче подих вітерцю, пробіг легкий шумок: «Варе, де би мав бути молодий? Га-а, вуйночко?! Хіба он там спереду, гля-а-діть?!» –

дивувалися гості, тикаючи пальцем то на одного, то на іншого парубка... Але молодий був там. Він сидів між двома друзками, перевдягнутий опудалом, у білій манті з ковпаком на голові, до чого була прикріплена квітка молодого... та ще й перев'язаний перевеслом... а на ногах мав мамині старі чоботи з відкритими пащами... з котрих визирали солом'яні віхті... Павлиха зумисне так вбрала сина, думаючи хоч тим його відтягнути від «жебрачки», але Василь погоджувався на всі мамині забаганки, лише би обвінчатись» [21, с. 276].

Павлиха всілякими способами цькувала молоду невістку. Сам Василько просив дружину піти до хору чи до театру, бо та мала талант. Парасинка була неписьменною, тому і не розуміла бажань чоловіка, адже вважала, що жінка має працювати в домі чи в полі.

У наступних розділах авторка розповідає про народження Левонтіки – найстаршої дочки Парасинки та Василя Федоруків. Бабуся дуже не любила онучку, тому Парасинці доводилося переживати біль та страх за життя маленького ангелочка.

Далі описується життя Іринки, сестри Василька. Іринка закохалася в ледацюгу Николку, який обкрутив Федоруків і в хаті все пішло шкереберть. Він був страшенним ледащом, якого боялися всі жінки в родині Федоруків. Він був зятем, якого і на поріг пускати не можна. Коли навесні почалися роботи в полі, Николка і мізинцем не кивнув. Усю роботу робили лише Василько з Федором, але й зятю ніхто не перечив. Якось, після сімейних чвар з Іринкою, Николка накинувся на Василька, збив його з ніг та почав топтати своїми: «Василь таки добре потерпів – мав відбиті легкі, покалічені груди».

Василько півроку відлежав хворим. Уже рідні перестали вірити, що він залишиться живим. Тоді почали думати, як позбутися зятя. А навесні почали розбирати хату, а Николка собі лежить на печі. Розібрали все. Залишилася тільки піч, а на ній – зять. Розібрану хату склали на іншій ділянці своєї землі і відправили туди зятя з Іринкою, а біля розібраної хати збудували нову. Таким чином Павло випровадив зятя і тоді налагодилося життя в родині Федоруків: Василько дві хати на подвір'ї вибудував, Парасинка чекала другу дитину.

Працювали вони на повну силу, не покладаючи рук. З кожним днем гірше ставало тільки Павлисі.

Тут, уперше в творі, перед читачами постає образ Клятви – єдиного міфічного персонажа роману. Клятва – жінка середнього віку, якої страшенно бояться всі віруючі люди. Клятва була страшним гріхом. Її не можна було закликати, а коли вже закликали, то, не дай Боже, не виконати тієї Клятви. Вона прийшла до Василька уві сні, тоді він і поклявся, що наступним у них з Парасинкою буде син. Парасинка страшенно налякалася цієї Клятви. І то було недарма. Після народження дитинки Василькові постійно ввижалася жінка, яка грозила забрати дитя, адже то не є син, то є донька, а він дав Клятву, що буде син. Василь почав подумувати вбити рідну дочку, але посоромився цих думок. Стара Павлиха тішилася з того, як син прийняв дочку, а Василеві чимраз, тим частіше ввижався образ Клятви. Йому навіть здавалося, що Клятва вселилася в його стару матір і кепкує над ним.

Згаданий епізод з роману також автобіографічний. Сидір Ботушанський мріяв тільки про сина, але дружина через кожні два роки народжувала дівчат. Після народження першої доньки він поклявся, що другим буде син, а народилася Домка. Коли сповитуха Моша сказала Сидорові, що в нього знову донька, він, молодий-гарячий, гримнув дверима і пішов до куми і прожив у неї три місяці. Катерина Марківна дуже образилася на це і навчила доньку казати на батька «чуж». Коли батько заходив до хати, Домка, ховаючись, казала: «Мамо, чуж іде». Вона дуже боялася батька [1].

Коли розпочалася Перша світова війна, всіх чоловіків забирали на фронт. Павлиха померла. Василь сам слідкував за господарством і разом з Парасинкою виховував доньок. Нелюбою йому була лише Катеринка – та, за яку провинився перед Клятвою.

Якось Василько вчив маленьку Левонтику читати та показував букваря. Катеринка сама заглядала до книжки та запам'ятовувала батькові слова. Аж тут до хати заходить Русу – український патріот, товариш Василька (вони разом

відвідували хор та просвіту). Русу відзначався хорошими людськими якостями, був відданий своїй справі.

Тоді ж Василя заарештували за українські настрої у великій Румунії. І таких, як Василь, було чимало. Пов'язали всіх, одних повісили, інші втекли, а ще інших затримали. Василь розуміє, що Русу і є тим Юдою, який зрадив своїх друзів. У цей життєвий момент відбувається становлення Василя, як самостійного чоловіка, який уже не боїться нічого й нікого, окрім лише одного Бога. Долаючи життєві негаразди, чоловік таки повернувся додому, але став незрячим. І поки вся родина була засліплена болем, одна лише Катеринка раділа поверненню рідного неня.

Друга частина роману – «Катеринка» – складається з 46 розділів. Тут Домка Ботушанська розкриває умови життя Катерини Федорук, зокрема змальовує її страждання в боротьбі з остеомієлітом, родинними нестатками, утисками з боку влади, виживання в Чернівцях під час навчання, перебування на лікуванні в Криму й несподіваний початок війни, що переверне все її життя.

У розділі «Дитинство» описується те, як росла маленька Катеринка, як здобула свої перші знання в полі з іншими дітками, як батькові повернувся зір після дворічної сліпоти. Також описується день смерті діда Павла.

Василь ходив похмурий, часто десь зникав, але коли приходив, то приносив книги Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Івана Франка, Юрія Федьковича і Тараса Шевченка. Саме під впливом цих книжок зростала та формувалася маленька особистість – Катеринка, прототипом якої є сама Домка Ботушанська.

Саме батько був опорою для юної Домки й відіграв велику роль у житті й творчості письменниці. Сидір Ботушанський, не маючи фінансової змоги, таки дав дочці можливість здобути бодай початкову освіту і завжди підтримував її в усіх починаннях.

Письменниця зауважує, що свої вірші ретельно приховувала, а деякі одразу знищувала: «Ними нікому не хвалилася... навіть і мамі. Чомусь, не сміла... За себе їй (Катеринці) якось робилося ніяково перед родичами...

скажуть, химера якась. Їй здавалося, що ще й посміються над нею...» [21, с. 202]. Так тривало, допоки батько не помітив талант доньки, допоки не підтримав, не заохотив.

Катеринка пішла в найми до вуйни Петрихи, щоб допомогти родині справитися з фінансовими труднощами. Якось батько знайшов на горищі малюнки Катеринки, які вона ховала від усіх. Малюнки були справді гарними, тому батько вирішив забрати дитину з наймів і віддати до школи. Радості Катеринки не було меж. Старанну дівчину за підтримки учителя Крупельницького взяли відразу в четвертий клас. У той час маленька Катеринка проколола ногу на іржавому цвяху. Після того вона вже не могла ходити.

Тут знову перед читачами постає автобіографічний мотив: Домка Ботушанська розповідає читачам про факти зі свого дитинства, показує невгамовний біль маленької дівчинки, яка була прикутою до візка.

Пройшло два роки. Катеринка вже могла сама ставати на ноги. Якось, читаючи роман О. Рогової «Перед бурею», вона вирішила написати вірш чи співанку про Богдана Хмельницького:

«В славнім місті Чигирині,
Та й на нашій Україні
Богдан думоньку гадає,
І до хлопців так мовляє:
Ой ви, хлопці,
Ба й молодці,
Вчуйте плач в рідній сторонці..
Ой, та будем раду мати,
Кривду з краю виганяти..
Ой, зачув то Конецпольський,
І коронний пан Потоцький..
Собі Богдана гукає
І в Кодацький льох кидає.
Вбить хотіли живу душу,

Та не легко було зрушить
 Велетня такого взяти
 Не вдалося ляхам клятим.
 Що наступлять товстопузі,
 Як галушки друг за другом,
 На всі боки відлітали,
 Так Богдана і не взяли...
 Так всім буде, мосці-пане,
 Хто Вкраїну гнобить стане...
 За Вкраїну будуть биті,
 Реквієм всіх посполитих...
 Було...

Було на Вкраїні,
 В місті, славнім Чигирині...» [21, с. 403–404] .

1929 року Катеринка виступала з рефератом про Тараса Шевченка. Хвора дівчина на милицях ледве зібрала волю в кулак, щоб виступити перед публікою, ал закінчити виступ їй так і не вдалося. Коли дівчина дійшла до цитати з «Кобзаря»:

«Поховайте, та вставайте,
 Кайдани порвіте,
 І вражою злою кров'ю
 Волю окропіте...» [21, с. 418],

румунська жандармерія зупинила виступ. До вечора в будинку родини Федоруків провели обшук. Були вилучені деякі книги та малюнки Катеринки. У цьому епізоді письменниця також змальовує загальновідомий факт зі своєї біографії.

Далі у творі спостерігається поневір'яння нещасної Катеринки, хворої дівчини, яка все ж намагається працювати та заробляти бодай якісь кошти, аби мати змогу навчатися. І доля таки усміхається їй. З допомогою вуйка Ністора, прототипом якого був Нестор Ткачук, перший глибоцький селищний голова за

радянських часів, Катеринка була влаштована на курси вчителів у Сторожинці. Після курсів її направили в Кичеро-Глибоцьку школу. Саме тоді Катеринка знялася у фільмі Юлії Солнцевої «Буковина – земля радянська»

Після зйомок фільму Катеринка стала відомою в усі й окрузі, люди знали її історію й намагалися допомогти з лікуванням. Саме тоді Петро Гуменюк привіз Катеринці путівку до Криму, про яку клопотала сама Ольга Кобилянська. 25 травня Катеринка виїхала в Крим, у Саки, на курортне лікування, де її застала війна.

Третя частина роману – «Фатум», що має 19 розділів, – присвячена Катеринчиному осмисленню фатальної долі, що назавжди відірвала її, дитину гір, від батьківщини, і змусила звикати до буйних, роздольних, але чужих їй таврійських степів (авторка жодного разу не подає назви міста, але завдяки численним описам і навіть окремим топонімічним згадкам, читач не має сумніву в тому, що мова йде про Мелітополь, де знайшла прихисток бідна хвора дівчина, яка вже не мала змоги повернутися на Буковину, охоплену вином війни).

Перший розділ – «Це було у грозові дні», повертає читача з Криму назад на рідну Буковину. Тут письменниця згадує момент прощання з сім'єю та обіцянку скоро повернутися в рідну домівку. Домка Ботушанська трепетно описує невимовну тугу за рідним краєм. Знову малює читачеві ліс в куті Гирла, річку Дереглей, славнозвісний Черемош, невелику річку Серет, Лісне озеро та широкий дуб. І хоч Катеринка у Саках вона познайомилася з дівчатами, які стали їй подругами, вона щохвилини обдумувала можливі варіанти повернення на Буковину.

Першою людиною, яка простягла руку допомогти Катеринці, була методистка Марія Андріївна. Вона люб'язно запросила Катеринку до свого дому і надала їй кімнату. Марія Андріївна була мовчазною жінкою, яка пережила страшне горе – втратила сина. Катеринка розуміла біль методистки, та ніколи не мучила її допитуваннями.

У наступних розділах Катеринка згадує знайомство і перші зустрічі з Павликом, усі складнощі їхніх стосунків, життєві етапи, які вони проходили разом. Павлик також був хворою людиною: у нього були викривлені ребра зі зміщенням серця. Родина юнака була проти шлюбу двох калік, але Павлик, якого Домка Ботушанська малює нам справжнім чоловіком, був готовий здолати всі труднощі та пройти цей тернистий шлях разом. І хоча, бувало, руки таки опускалися, Катеринка намагалася підтримувати коханого і вірити у краще.

У розділі «На рідній землі...» письменниця розповідає про останню подорож Катеринки на Буковину, вже після закінчення війни, у 1947 році. Після повернення назад до країв Таврії на вокзалі її зустрів Павлик, який був щиро радий поверненню Катеринки.

Катеринка і Павлик стали батьками, та поки немовля зростало, їх спіткали деякі сімейні труднощі. Спочатку – Тетяна, яка намовляла Павла покинути каліку. Пізніше – музей, у якому він працював, переїхав до області, і Павлик почав прикладатися до чарки. Згодом у них народилася друга дитина – також хлопчик. Батьки дуже раділи цьому, бо хлопця легше виховати, аніж дівчинку. Але Бог любить трійцю, тому скоро на світ з'явилася й дочка – Оріся.

Додаток «А горе не вгомонювалосьь...», який складається з 18 розділів, є своєрідною розв'язкою твору, оскільки в ньому йде мова про родинне життя Катеринки, її материнство, прагнення творчого життя та щоденну боротьбу з остеомієлітом і астмою, про смерть чоловіка і виживання в умовах злиднів та непорозуміння. Додаток має окремий епіграф – «Коли душа в неспокої, стає з горем у двобої», який свідчить про те, що авторці було надзвичайно важко жити в тих умовах.

Оскільки роман є автобіографічним, ми розуміємо, що Домка Ботушанська відкриває свою душу в сотий, а то й тисячний раз, тільки задля того, щоб ми могли підтримати чи осудити її саму та її дії в той надзвичайно важкий час хвороби та громадського непорозуміння. З часом сама авторка у мемуарах зізнавалася, що зовсім не планувала писати додаток: «Повертатися до

цієї сценічної картини буденщини», але сама Доля підказувала: «Пиши! Пиши, завершуй свою роботу! Не зупиняйся на півдорозі. Піднімай усе наболіле, пережите. Усе недоспане – вимучене ночами, хай душа на пні не дотліває. Хай звільниться від отого перевантаження, тоді й вільніше вздохнеться, коли душу розвантажиш... та й завжди роботу мусиш доводити до кінця... бо коли б не було початку, то й кінця не було би, а початок був» [23]. Ці слова ще раз засвідчують твердість характеру та наполегливість Домки Сидорівни.

Поділ усього роману на короткі розділи допомагає читачеві сприймати всю інформацію, яку подає письменниця, у хронологічній послідовності. Таким чином, Домка Ботушанська змогла описати різні події, які відбувалися в один час, але не мали, по суті, нічого спільного між собою.

«Підземний дзвін» написаний від першої особи у формі розповіді. Це дало авторці змогу виразити власне ставлення до зображуваних подій. Художній прийом сну, обраний Домкою Ботушанською, допомагає і розкриттю ідейно-тематичного змісту роману, і підкресленню жанрових особливостей твору, бо життя, змальоване у творі, справді нагадує сон, оскільки суперечить усім реаліям.

Образ оповідача в романі наближений до авторки і є виразником її ставлення до подій, відображених у творі. Оповідач ніби пролітає в сні над безмежними просторами України, де спостерігає страшні картини життя народу. Ці картини – начебто витвір сонної уяви, але, як самостійний персонаж, оповідач бере безпосередню участь в усіх подіях, про які розповідає.

Роман «Підземний дзвін» є своєрідною сповіддю письменниці перед читачем, перед собою, своїми рідними. Здається, що після прочитання твору багато з тих людей, хто знав авторку, можуть побачити її по-новому, глибше зрозуміти внутрішній світ, дізнатися про те, що так тривожило душу Домки Ботушанської як письменниці та простої жінки [38, с. 124].

Знаковим для розуміння художнього задуму твору є зауваги, подані в додатку до роману: «... я вирішила передати на папері... все-все наболіле – скандальне... перемучене життям... Хоч і невизнаною буду, але все-таки

якоюсь часткою знайду своє оправдання у своїх таки нащадків. Це все, що пишу, може, буде лише десята доля мною пережитого – справжня бувалиця в нашу радянську епоху» [23].

З великою реалістичною силою розкрилися буденні якості героїні в творчості Домки Ботушанської. До однієї зі специфічних рис роману можна віднести те, що авторка детально описує долю кожного персонажа, подає розмаїття людських характерів і типажів, у яких читач може впізнати себе, людей, що оточують, характер, особливості поведінки селян.

3.3. Автобіографічні мотиви в повісті-літописі

У вивченні творчої спадщини Домки Ботушанської важливе місце посідають факти з життя, які допомагають нам зрозуміти суспільне середовище, яке оточувало письменницю; духовні цінності, що мали неабиякий вплив на її творчість; історичні події, які визначили місце авторки в літературному процесі.

Особливістю творчості і загадкою таланту Домки Ботушанської є те, що вона – «живописець правди». Письменниця зображувала життя української людини, яка любить землю і природу, чесна з собою та іншими, терпима до сусідів і естетично чутлива до краси. Завдяки цьому майстрині слова вдалося відтворити справжню ментальність українського народу.

Автобіографічний аспект роману «Підземний дзвін» представлений трьома частинами: перша – «Доля жінки» описує взаємини батьків головної героїні; друга – «Катеринка» є основною і показує формування особистості самої письменниці, вплив оточення на розвиток індивідуальності дівчинки, формування світоглядно-ціннісних орієнтирів авторки. Третя частина – «Фатум» розповідає про переїзд на Мелітопольщину, Другу світову війну, особисте життя Домки Сидорівни, народження і виховання дітей.

Письменниця прокоментувала: «Перші дві частини «Підземного дзвону», «Доля жінки» та «Катеринка», – це історичні епізоди, взяті з буковинсько-селянського життя, з того життя, в якому народилася я, де з болем та муками пройшло моє дитинство. Де животіла юність, карабкаючись до світла

колючими, непролазними стежечками, де в злиднях, болях та темноті, поштуркувана всякими попихачами спаношених підпанків, але все-таки лізла до тих знань. Це були роки величавих світових переворотів та розпаду одних держав, переходячих до складу інших. Це були 1912 та 1940-ві роки. Із 1941 року я живу тут, у Таврійському роздоллі. Тут я прожила з 28-ми років мого віку, де й живу зараз. Це були самі тяжкі роки фашистської навали на нашу Вітчизну. Тоді майже вся Україна була у вогні і саме в той час я, повертаючись з курортного лікування, тут зупинилася. Дальше їхати мені не було куди з моїми костурами в руках і в той саме час тут, на півдні, я стріла людину, слабосилого, скаліченого юнака ще дитинстві, з котрим я й поєднала свою долю. Так моя третя частина «Підземного дзвону», «Фатум», виключно взята з цього періоду мого життя. Взята під перебуванням у родинному домі мого чоловіка, з життя його родичів, котрі були великим контрастом його. Тут я нічого від себе не додала, а взяла все правдиве, переболіле мною... перемучене. Хоч, правда, коли б я була захотіла змінити цей образ життя ще з перших днів мого приходу, змогла би була... але я того не вміла зробити. Я не могла зрадити даного слова чоловікові, котрий, спасаючи моє життя, піддався не одному лиху... чимало потерпів із-за мене... І таким чином, від недотепності чоловікових родичів-дрібновласників я більше перетерпіла, як декотрі тюремщики... і все оте наболіле... все, що кровоточило моє серце... все, що не єднає нас ув одно ціле, а поділяє на «маючих» і «немаючих»... на «сильних» і «слабих», все переболіле... скандальне увійшло в «Фатум». Крик моєї душі оточуючими мене людьми ніколи не був почутий. За їхнім дрібненьким життям... за особистими клопатами та високою зарозумілістю в них не знаходилося для мене ні одного доброго слова, а просто, нібито я до них влізла, «посягаючи на їхню отцовщину». Націлила свою жадобу на їхнє добро... «Хопанкою вдерлася»... А чоловік був безхарактерною людиною. Робив те все, що говорили йому старші. «Старших» гірше грози боявся, віддаючи на глум навіть свою сім'ю, що, можливо, і це його в могилу загнало... так як він каліка,

та ще й слабосилий, а такий посильний вантаж прийняв на свою душу... та під страхом усяких дорікань гнувся аж доти, допоки його зовсім не скрутило.

А так було би хотілось, щоби все оте було якось інаče... Щоб оте скандальне життя було замінене дійсним, за справедливими радянськими законами, життям.

АЛЕ В ТОМУ МЕНІ НЕ ПОВЕЗЛО...

Отже, і все те я й вирішила передати на папері... все-все наболіло-скандальне... перемучене життям... Хоч і невизнаною буду, але все-таки якось часткою знайду своє оправдання у своїх таки нащадків.

Це все, що пишу, може буде лише десята доля... або й більша доля всього мною пережитого – справжня бувалиця в нашу радянську епоху.

СЦЕНІЧНЕ ЖИТТЯ...

І все це я не висмоктала з пальця, а з життя взяла...» [23].

Автобіографічний роман – це твір, у якому головним персонажем виступає сам автор, а події, вміщені у фабулі – достеменні події з його життя. Як образ головної героїні Катеринки, так і сюжет роману «Підземний дзвін» – це художня обробка фактів, пережитих самою Домкою Ботушанською.

Мова твору передає національний буковинський колорит. Письменниця часто вживає діалектизми, притаманні південно-західному наріччю, а саме покутсько-буковинському говору, якими і спілкувалися мешканці села Глибока, де народилася і зростала Домка Ботушанська. Авторка залишає незмінною мову, що вкотре допомагає поринути в минуле і відкриває таємничі завіси реальності буковинців.

Домка Ботушанська використовує різноманітні художні засоби та компоненти, щоб якомога реалістичніше змалювати кожен епізод і кожного героя роману. У частині «Доля жінки» використовуються діалоги, щоденникові нотатки, притчі, співанки, сні. «Катеринка» зображується за допомогою: дитячих діалогів, окличних і питальних речень, коротких фраз, вигуків, жаргонних слів, неправильних зворотів, переривання думок тощо. Частина

«Фатум» виражена за допомогою символів, окремих історій, внутрішніх монологів, зовнішніх описів героїні (очима інших персонажів).

Вдаючись до композиційного прийому сну, Домка Ботушанська намагається глибше розкрити психологію Катеринки. У романі сні Катеринки виконують важливу функцію: фіксують метафоричність її мислення і закріплюють побачене нею у фантастичних образах.

Інтерпретація тексту сновидінь, як будь-якого іншого тексту, неможлива без розуміння загальної атмосфери твору. Тільки узагальнений аналіз спроможний дати цілісне уявлення про змістову домінанту художнього твору. Таким чином, сон у романі «Підземний дзвін» – засіб розкриття внутрішнього стану героя або композиційний прийом, зумовлений творчим задумом.

На допомогу в розтлумаченні загадкової та інтригуючої назви роману приходить текст твору. Пояснення авторського задуму подається у формі сну-марення головної героїні, що запам'ятається їй на все життя і стане своєрідним дороговказом. Домка Ботушанська описує зустріч з жінкою (авторка не називає її ім'я, але уважний читач здогадається, що це був не хто інший, як Ольга Кобилянська), яка віщує їй велике майбутнє, зокрема пророкує написання повісті-літопису під назвою «Підземний дзвін». На той момент Катеринці близько чотирнадцяти років, вона ще навіть не мріяла про можливість створити щось справді вартісне.

У творі читаємо: «Та й сон... Дивний же сон приснився. Що нібито вона десь у якомусь великому місті... на невідомій їй вулиці стоїть одна, а кругом ні душі. Під ногами слизька, липка дорога, а впереді на відстані метрів двісті щось бовваніє – ніби громадний сірий мур з чорними углибленнями – очима... Раптом під нею захиталася земля і до її слуху донісся глухий далекий відзвук дзвону, мов б'ють на сполох і придавлена луна оддає з-під землі: "Ба-ам-бам! Бі-го-ом!". І вона пішла в напрямку того звуку... і тут перед її очима стала залізна висока брама, а за брамою виднілася рівна-рівна, плитками викладена стежечка, котра вела до тієї сірої високої кам'яниці. Катеринка ледь торкнулася тої брами, і вона зразу відчинилася на дві половини. Катеринка пішла по тій

гладкій стежечці і дійшла до дверей. Трохи затрималася, заслухана в якийсь дивно-патетичний хоровий спів, що роздавався з-за грубої стіни. Постояла якусь хвилину-дві, потім легенько торкнулася церковних дверей і ті, як і брама, широко відчинились, а там перед її зором виринув довгий залізний коридор, котрий розгалужився в різні сторони, і всюди – палати... палати... палати та всякі закутини, мов лабіринти... І вона стала заглиблюватися в них – шукати виходу. Але куди не зверне, а вийти нікуди. Довго поблукала, переходячи з одної комірчини до другої... однак куди не кинеться – стіна. Аж після довгої блуканини вздрілась під якимись особливими дверима, під котрими розвалився великий чорний пес. Хотілося тікати, але тікати було нікуди... а ноги ніби вкопані в землю були. А пес якось мляво потягнувся і підвівся, обійшов її кругом, обнюхав та голосно клацнув зубами, не то задовільно.. не то добродушно глянув на неї, лизнув її руку й заговорив людським голосом: "Ти не стій, а заходи в ці двері... потім звернеш наліво, а відтак направо, а там уже тобі скажуть, що маєш робити".

"Як у казці Андерсена, – перебігло Катерининим мізком, – а там, за дверима, вже певно відьма сидить зі зміями". Але ще й не встигла гаразд обдумати, як якась магічна сила підштовхнула її, вона штовхнулася об двері, ті з якимось глухим дзенькотом розкрилися самі й вона пішла далше... далі вона лише торкалася дверної ручки і всі двері їй відчинялися та перепускали, гейби яку принцесу.

Перша кімната була сліпучо-білою. Друга – голубою, а третя – темно-коричневою, аж чорною здавалася їй. Тут вона й зупинилася. Підняла голову: по правій руці височіло велике, золотом обрамлене крісло, а на ньому сиділа вся вбрана в чорне, бліда з лиця, з великими карими очима, дуже файна жінка.

"Дочко, давай, підійди ближче й не бійся! – промовила жінка лагідним теплим голосом. – Тебе чекає велика будучність... лише стійкою будь, ніколи не відступайся від своїх крилатих мрій... від мислей – вони в тебе на диво ідейні... Не впадай у сумніви, зумій свої мрії повернути в життя, і твоїм очам відкриється широкий світ, і ти напишеш літопис своєї рідної землі... для

поколінь... лише ніколи... ніколи не забувай її, свою рідну землю... годувальницю, чуєш? Зумій пройти через усі життєві перепони й бути однаковою... дочкою своєї рідної Землі".

"Ще хочу тобі сказати, дитино, що ти скоро покинеш своє родинне гніздо, де ти зазнала скільки горисних буднів, і підеш до великого міста, а там тебе чекатимуть біль і голод, мука і слава... Лиш одно запам'ятай: як би й не тяжко тобі було, ніколи не відступайся від своїх накреслень, задумів, а головне – від своїх високих мрій. Вони в тебе чудові, лише постарайся привести їх у життя... і тоді великий світ тебе прийме у свої обійми, і все-все, що задумаєш, збудеться... і той літопис про твою рідну Землю назовеш "Підземним дзвоном", бо то він тебе закликав у цю святиню... бо то він тебе привів сюди, аби ти мене вислухала... і пішла за вказаним тобі начерком... І в стократ заплатять тобі твої земляки своєю пам'яттю... тебе не забуде ніколи твоя земля, лише ніколи-ніколи ти її не забувай, чуєш?! Не-е... за-а-бувай!..."» [21, с. 506–509].

Ці слова стали для Катеринки своєрідним духовним заповітом, у найтяжчі хвилини життя вони підтримували її, надавали сил для творчості та подальшої боротьби.

Внутрішні монологи Катеринки, залежно від їхніх причини, відрізняються або патетичністю – у цьому разі їх передає піднесена лексика з використанням різноманітних мовних фігур, зворотів, складних речень, багатих описів; або експресивністю, переривчастістю, переданих короткими ударними реченнями в стані сильної схвильованості, потрясіння.

При описі природи та місцевості очима Катеринки широко застосовуються метафори та уособлення: «шепотіла трава», «зітхав вітерець», «квітки пломеніли»; а також соковиті епітети. Замилювання світом, захоплення ним, Катеринка (разом з авторкою) передає багатою, барвистою мовою, часом повною евфемізмів.

Роман «Підземний дзвін» є письмовим натюрмортом Буковини, у ньому детально описана краса букових лісів, чарівна природа, яка дарує людям наснагу до праці: «Коли хоч хто раз побував у буковинському селі Глибокій,

тому на все життя запам'яталась ота чарівна природна краса. А коли ще весною завітати, коли саме сади уберуться в сліпучо-білу одежу, тоді краси і очей годі одірвати – так замилюєшся. Глибока – це ніби куточок раю на землі. Така вона розмальована та пишна. А ще, коли прокидаєшся, на світанні, коли тільки що бризнуть перші промені сходячого сонця, розсіваючи легеньку калину ранкової мли, коли голосним щебетом озиваються гаї, коли закипає, вирує сільське життя, то таке там чудо твориться, що слухав би й не наслухався, милувався би й не намилювався» [21, с. 8].

Перші дві частини «Підземного дзвону» – «Доля жінки» та «Катеринка» – це історичні епізоди, взяті з буковинсько-селянського життя, звідти, де народилася авторка, де вона зростала. «Фатум» – третя частина твору, описує реальність життя, все правдиве, переборене, перемучене самою Домкою Ботушанською.

Висновки до 3-го розділу

Домка Сидорівна Ботушанська – це пісня. Перший звук її на землі був не криком новонародженої дитини, а голосною струною туги народної за волею, за світлом сонця.

З величезною силою проникливого знавця психології людини Домка Ботушанська розкриває боротьбу почуттів у душах героїв своїх творів, тяжкі муки боротьби з власними невгамовними почуттями, що вибухали навально, невимовно. Тільки після відчайдушної внутрішньої боротьби образи переборюють в собі розпач, страх, сором і, зрештою, дають волю почуттям.

Доробок Домки Ботушанської – чимале досягнення народної буковинської художньої культури. Ще за свого життя вона була для багатьох представників демократичної інтелігенції прикладом самовідданого служіння народові.

Писала в різних жанрах і на різноманітні теми. В її творах спостерігаються різні образи, мотиви і настрої. Проте багато творів письменниці залишилися невиданими.

Автобіографічний роман «Підземний дзвін» є найяскравішим у творчості Домки Ботушанської. Він описує життя Буковини 1912-1950-тих років, показує

людські відносини, дає характеристику персонажам і зображає їхнє становлення та формування. Письменниця ночами вичитувала, переписувала, корегувала автобіографічний роман «Підземний дзвін» до останніх днів свого життя.

ВИСНОВКИ

Цікава постать Д. Ботушанської тим, що вона жила і творила у різні історичні періоди: 1912-1918 рр. – австрійський, 1918-1940 рр. – румунської окупації (Глибока, Чернівці); 1939-1945 рр. – Другої світової війни; 1945-1991 рр. – радянський; 1991-1994 – роки Незалежності України. У цьому полягає велике пізнавальне, патріотичне та громадське-виховне значення її життєво-творчої стежки.

Домка Ботушанська народилася і виросла у той час, коли дівчат на Буковині не відправляли до школи. Винятком була родина Ботушанських. Батько Сидір навчав старшу дочку, а Домка Ботушанська, будучи розумною, мовчки слухала. Особливо любила вона творчість Тараса Шевченка, яка надихнула її на вірші та малювання.

Художниця майстерно володіла технікою малярства, графіки та рисунка. Свої твори, здебільшого, виконувала у світло-тоновій графіці. Намалювала серію історичних портретів Т. Шевченка, Ю. Федьковича, Лесі Українки, О. Кобилянської, Є. Ярошинської, М. Черемшини, О. Довженка, М. Мінтенка. Багато з них експонуються в музеї Домки Ботушанської в Глибоцькому ліцеї. Крім портретів, Домка Ботушанська створила серію представників з народу – селян, робітників, дітей. У доробку художниці є кілька автопортретів. Домка Ботушанська проілюструвала свою повість «Підземний дзвін».

А ще Домка Ботушанська гарно вишивала і розписувала писанки. Вона була аматоркою фольклору, учасницею театрального гуртка в селищі Глибока та Чернівцях, створила гурток української мови для глибоцької молоді. Домка Ботушанська – громадська діячка та краєзнавець. У 28 років буковинці назвали її народною буковинською поетесою.

Глибока на той час була під владою Румунії. У селі була семикласна румунська школа. Влітку за допомогою батька та дядька вчителька готувала Домку, тому вона склала іспити для 1-4 класів і пішла до 5 класу. Вдома Ботушанські розмовляли українською, а навчання проходило румунською мовою. Одночасно в Домки народилася ідея стати вчителем рідної мови.

Але недовго дівчина втішалася. Коли вона ходила босоніж, проколола ногу іржавим цвяхом, і вона почала прогресувати до остеомієліту (кісткової гнилі). Домка лежала у ліжку два з половиною роки. Каміль Друкер лікував її, але не змігвилікувати. Коли стало трохи легше, батько приніс фарбу з Народного дому. Пізніше він таємно продав дві гуски з дому і купив скрипку в Чернівцях.

Як бачимо, дитинство Домки Ботушанської було досить важким, але все ж на неї чекав успіх. У 1940 році всі говорили про Домку Ботушанську. Були публікації в пресі, в альманахах почали публікувати її твори, а її картини стали з'являтися на виставках. Пізніше вона знялася у фільмі «Буковина – земля українська» Юлії Солнцевої та Олександра Довженка. У 1941 році вона брала участь у першій нараді письменників у Чернівцях.

Проживши в Мелітополі 49 років, душа Домки завжди була на рідній Буковині. За своє життя вона написала приблизно 700 віршів, 1000 науково-популярних статей та дві п'єси («Зустріч у редакторах», «Присяга і пантера»). Найбільший за обсягом її твір – це роман «Підземний дзвін» автобіографічного характеру, який вийшов уже після смерті авторки. На жаль, його видано мізерним тиражем – сто примірників.

Багато віршів Домки Ботушанської покладено на музику як в радянські часи, так і в період української незалежності. Крім того, літераторка залишила після себе вісім рукописів з віршами, записами пісень, колядок. А як художниця вона намалювала близько 70 картин, які зберігаються в різних музеях України. Дві оригінальні картини є в музеї у селищі Глибока.

Багато років Домка Ботушанська була членом Мелітопольського літературного об'єднання ім. П. Ловецького. Багато цікавих спогадів про неї залишили старі члени цього об'єднання – Віктора Соломоновича Купермана, Віктора Вікторовича Селезньова, Володимира Семеновича Ломако, Михайла Михайловича Блатника та інших, яким пощастило спілкуватися з Домкою Сидорівною. Її твори постійно публікувалися на сторінках національних та регіональних газет. Часто її незабутні вірші з'являлися в нашій місцевій газеті «Серп і молот» (нині «Новий день»).

Найбільше оцінили її талант у рідній Буковині. Її вірші регулярно публікувалися у чернівецьких альманахах та місцевих газетах. А у 2001 році вийшла хрестоматія «Письменники Буковини в другій половині XIX – першій половині XX століття». У ній є біографічний нарис професора кафедри української літератури ЧНУ ім. Ю. Федьковича, доктора філологічних наук Б.Мельничука про письменницю, список літератури та добірка її творів [43, с. 746-750].

Поетичні твори різноманітні за темами, жанрами, образами, мотивами, настроями. Характерні риси пера Домки Ботушанської – ліричність та народність. Мова її поезій відзначається народним колоритом, лаконізмом фрази, фольклорною символікою, метафоричністю і багатою лексикою. У своїх віршах Домка згадує сумне минуле Батьківщини, співчуває її багатостраждальним людям, радіє успіхам Буковини та мріє про її подальше зростання.

За своє життя Домка Ботушанська написала приблизно 700 поезій, 1000 публіцистичних статей, понад 100 новел, спогадів, образків, дві п'єси («Зустріч у редакції», «Клятва»). Найбільшою її працею став роман про власне життя і Буковину «Підземний дзвін».

Пропонована магістерська робота є одним із перших кроків на шляху досягнення глибин художньої спадщини Домки Ботушанської й реценції найяскравіших її зразків. Це спроба прослідкувати у творчості Домки Сидорівни формування мистецьких орієнтирів, розглянути жанрові та сюжетно-композиційні особливості повісті-літопису «Підземний дзвін».

Домка Сидорівна багато років працювала на ниві української культури. Вона постала перед нами як художниця-реалістка, поетеса ліричного складу, письменниця, що твердо стоїть на ґрунті народного життя, цікава публіцистка.

Роками прикута до ліжка і милиць, хвора на остеомієліт, астму, Домка Ботушанська все ж знайшла в собі сили радіти життю, боротися з недугами, щоб виховати трьох дітей і написати сотні хвилюючих віршів-пісень, десятки картин, статей, оповідань, новел, повість «Підземний дзвін». Звідкіля ж у неї

сила? Від народу, з яким була кровно пов'язана і якому служила до останнього подиху, від невичерпних глибин народної творчості. Зрештою, від вдячних краян, які нарекли її народною.

З величезною силою проникливого знавця психології людини, Домка Ботушанська розкриває боротьбу почуттів у душах своїх героїв, тяжкі муки змагань з власними невгамовними почуттями, що вибухали навалю, невтримно. Тільки після відчайдушної внутрішньої боротьби персонажі нестримно переборюють у собі розпач, страх, сором і, зрештою, дають волю почуттям.

Доробок Домки Ботушанської – чимале досягнення буковинської художньої культури. Ще за свого життя вона була для багатьох представників демократичної інтелігенції прикладом самовідданого служіння народові. З 1971 року в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України зберігається фонд буковинської поетеси і художниці Домки Сидорівни Ботушанської. Він досить великий і складається з найрізноманітніших матеріалів, що розкривають як творчу спадщину, так і її життєвий шлях.

Можна сміливо сказати, що Домка Ботушанська зарекомендувала себе як талановита письменниця, поетеса і художниця-реалістка з чисто індивідуальним почерком і самобутньо-ліричною манерою письма.

Домка Сидорівна Ботушанська заслуговує на те, щоб її ім'я стояло поряд із видатними українськими письменниками. Наше дослідження – це данина пам'яті талановитої буковинки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманюк Ю. Забута на батьківщині Домка Ботушанська / «Час і Події», Львів. 2018. № 17.
2. Богайчук М. А. Ботушанська Домка Сидорівна / М. А. Богайчук, Р. Й. Дуб // Енциклопедія Сучасної України. Т.3. Біо–Бя. Київ, 2004. С. 396.
3. Богайчук М. А. Література і мистецтво Буковини в іменах: словник–довідник. Чернівці : Букрек, 2005. 312 с.
4. Богайчук М. А. Письменники Буковини: посіб. для учнів 5-11 кл. та вчителів укр. л-ри / М. А. Богайчук, Р. Й. Дуб. Чернівці, 1998. С. 72.
5. Ботушанська Д. «Бажання» // Серп і молот. 1967. 5 грудня.
6. Ботушанська Д. Вибрані поезії / Домка Ботушанська // Яворова сопілка. Ужгород, 1991. 60 с.
7. Ботушанська Д. Вибрані поезії / Домка Ботушанська // Великий Луг. Запоріжжя, 1992. 55 с.
8. Ботушанська Д. Вибрані поезії / Домка Ботушанська // Літературний світовид Мелітопольщини : хрестоматія / упоряд. Н. В. Зайдлер, О. М. Гончарнеко. 2-ге вид., випр. і доповн. Мелітополь : ТОВ «Видавничий Будинок ММД», 2010. 68 с.
9. Ботушанська Д. Вийду на Молочну ; Літо : [вірші] / Домка Ботушанська // Я живу в Мелітополі : поетичний збірник. Мелітополь, 2000. 68 с.
10. Ботушанська Д. Вірші / Домка Ботушанська // Радянське село. 1968. 22 жовт.
11. Ботушанська Д. Вітру з Буковини ; Повертає слово... : [вірші] // Великий Луг. Запоріжжя, 2002. 48 с.
12. Ботушанська Д. Вона окрилювала мої мрії / Домка Ботушанська // Радянське село. 1971. 25 лют.
13. Ботушанська Д. В сім'ї вольній, новій // Будівник комунізму. 1964. 9 берез.
14. Ботушанська Д. Грамоте моя / Домка Ботушанська // Радянське село. 1967. 16 трав.

15. Ботушанська Д. «Дві дороги – дві долі материнські» // Мелітополь. 1970. 21 квітня.
16. Ботушанська Д. Мірчі Дмитровичу (на згадку) : [вірш-присвята краєзнавцю з с. Великий Кучурів Сторожин. р-ну] / Д. Ботушанська // Відродження. 2012. 20 верес. (ч. 39). С. 15.
17. Ботушанська Д. Некролог / Домка Ботушанська // Новий день. 1994. 3 лист.
18. Ботушанська Д. «Літо» // Серп і молот. 1964. 2 вересня.
19. Ботушанська Д. «Ой, розквітай, моя доле» // Мелітополь. 1968. 8 березня.
20. Ботушанська Д. «Парасці Амбросій» // Мелітополь. 1970. 22 жовтня.
21. Ботушанська Д. Підземний дзвін [Текст] : повість–літопис із життя буковин. селян / Домка Ботушанська ; [передм. Катерини Гурдуз]. Миколаїв : Іліон, 2012. 671 с.
22. Ботушанська Д. Пісні рідної землі: вірші різних років / Домка Ботушанська. Мелітополь : Люкс, 2006. 56 с.
23. Ботушанська Д. Сама про себе / Домка Ботушанська // Рукопис. Особистий архів письменниці (збер. у кімнаті-музеї Глибоцького ліцею).
24. Ботушанська Д. Сини весни. Вірші та коломийки. [Упорядкув. та вступ. ст. «З народних глибин» В. Лесина]. Ужгород : Карпати, 1973. 47 с.
25. Ботушанська Д. «Сонце над краєм» // Мелітополь. 1970. 25 липня.
26. Ботушанська Д. «Усе тут нове» // Будівник комунізму. 1964. 28 березня.
27. Ботушанська Д. «Ювілейний переклик з нашими землями» // Мелітополь. 1967. 16 травня.
28. Гришко А. Присвячується Домці Ботушанській / А. Гришко // Новий день. 2004. 18–24 берез. С. 1.
29. Губар О. Літературна Буковина / О.Губар, С.Дігтяр, О.Романець, Л.Чернець // Київ : Дніпро, 1966.
30. Демченко Г. Пам'ять про неї жива і сьогодні / Г. Демченко // Новий день. 2002. 24 верес.
31. Демченко Г. «Я з тобою, моя земле, в радості й скорботі» // Новий день. 2002. 19 верес. С. 3.

32. Дячков В. І праця завзята, і пісня крилата / Дячков В. І. // Радянська Буковина. 1962. 31 груд.
33. Єременко В. Висока пісня про життя... // Ботушанська Д. Пісні рідної землі : вірші різних років. Мелітополь, 2006. С. 3–8.
34. Зайдлер Н. В. Поетика Домки Ботушанської / Н. В. Зайдлер // Українська мова на Буковині. Її минуле і сучасне: матер. II Всеукр. наук. конф. Чернівці, 1998. С. 175–178.
35. Іглінова Т. Посвящение Ботушанской: [Стихотворение] / Т. Іглінова // Безвременье. Мелітополь, 1995. С. 90.
36. Комарницький С. Буковина – земля українська // Радянська Буковина. 1966. 17 лип.
37. Коржупова А. Домка Ботушанська / Ангеліна Коржупова // Українське літературознавство. 1971. № 19. С. 120–126.
38. Коржупова А. Кобзар у долі Буковинки / Ангеліна Коржупова // Радянська Буковина. 1980. 11 берез.
39. Куценко Н. Народна поетеса [Домка Ботушанська] / Н. Куценко // Мелітополь літературний. 2011. № 4. С. 12–15.
40. Кушнірюк Я. Щастя її молоде / Ярослав Кушнірюк // Вітчизна. 1978. № 11.
41. Лучак В. Її нарекли народною / В. Лучак // Новий день. 1995. 27 трав.
42. Мельничук Б. Ботушанська Домка Сидорівна [Текст] / Б. Мельничук // Буковина. 2004. 14 січ. С. 3.
43. Мельничук Б. Домка Ботушанська (1912-1944) / Б. Мельничук // Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: хрестоматія / упоряд.-ред. Б.І. Мельничук, М.І. Юрійчук Чернівці, 2001. С. 745–750.
44. Михайловський В. Доля жіноча / Володимир Михайловський // Молодий буковинець. 1967. 29 верес.
45. Михайловський В. Нескорена глибочанка / Володимир Михайловський // Радянська Буковина. 1969. 12 серп.

46. Мінтенко М. Він віддав себе людям : [про Сидора Ботушанського] / М.Мінтенко // Радянське село. 1979. 14 квіт.
47. Мінтенко М. Навіки з матір'ю Україною / Мірча Мінтенко // Радянське село. 1965. 31 лип.
48. Мінтенко М. Народна поетеса Буковини // Радянське село. 1965. 31 липня.
49. Мінтенко М. Співуче серце / М. Мінтенко // Радянське село. 1972. 16 верес.
50. Мінтенко М. У нас в гостях Д.Ботушанська // Радянське село. 1969. 30 сер.
51. Мінтенко М., Івануц М. «Суботня сторінка» // Радянське село. 1972.
52. Мінченко Т.А. З Буковиною в серці. 105-а річниця від дня народження поетеси, художниці, учительки Домки Сидорівни Ботушанської [Текст] / Т.А. Мінченко // Освіта Буковини. 2017. 29 верес. (№ 35). С. 1–2. Додаток.
53. Олексенко І. Народні мелодії // Серп і молот. 1973. 7 листоп. С. 4.
54. Орлов В. З долонь букової землі // Новий день. 1992. 17 верес. С. 3.
55. Орлов В. «Я з тієї землі, де гори Карпати...» // Мелітопольские ведомости. 1995. 26 окт. С. 8.
56. Палій П. «Люблю я ті гори» // Радянське село. 1965. 1 липня.
57. Палій П. Слово про весняну памолодь // Будівник комунізму. 1964. 30 трав.
58. Рибка М. «Хочу слово відшукати...» // Мелітопольські відомості. 2006. 23–29 авг. С. 2.
59. Середа Т. Кобзар у житті та творчості Домки Ботушанської / Т. Середа, В.А. Курманська // Шевченкіана Мелітополя : біографії, інформація, творчість, пошук. Мелітополь, 2007. С. 56–59.
60. Шевченко О. Відома і незабутня землячка / Інформаційно-політичний тижневик «Новий день», смт Глибока, 11 жовтня 2013.
61. Шевченко О. Її нарекли народною : [18 вересня 1912 року народилася славетна бук. поетеса, публіцистка, писанкарка та вишивальниця Домка Ботушанська] [Текст] / О. Шевченко // Освіта Буковини. 2012. 5 жовтня. (№ 36/37). С. 9 : фот. Додаток.
62. Щукіна Н. Любити – це значить діяти // Новий день. 2004. 18–24 берез. С. 10.

ДОДАТКИ

Домка Ботушанська

Автор портрета Володимир Скибінський

(Додаток 1)

Будинок Ботушанських у смт Глибока

(Додаток 2)

Батько Домки Ботушанської — Сидір Петрович

(Додаток 3)

Домка (у чорній сукні) з подругою Надією, 1929 рік

(Додаток 4)

Домка Ботушанська (зліва) з братом Петром і сестрою Марією, 1938 рік

(Додаток 5)

Домка Ботушанська (справа) із сестрою Параскою, 1979 рік

(Додаток 6)

Домка Ботушанська (посередині) з письменником
Опанасом Шевчукевичем (сидить зліва)
та його дружиною Ольгою. Ззаду стоїть
красзнавець Мірча Мінтенко

(Додаток 7)

Домка Ботушанська (друга зліва) на сцені в одній із вистав

(Додаток 8)

Домка Ботушанська з чоловіком Онисимом Солоненком

(Додаток 9)

Домка Ботушанська і Мірча Мінтенко біля могили Юрія Федьковича

(Додаток 10)

Домка Ботушанська у Чернівецькому краєзнавчому музеї

(Додаток 11)

Домка Сидорівна Ботушанська

(Додаток 12)

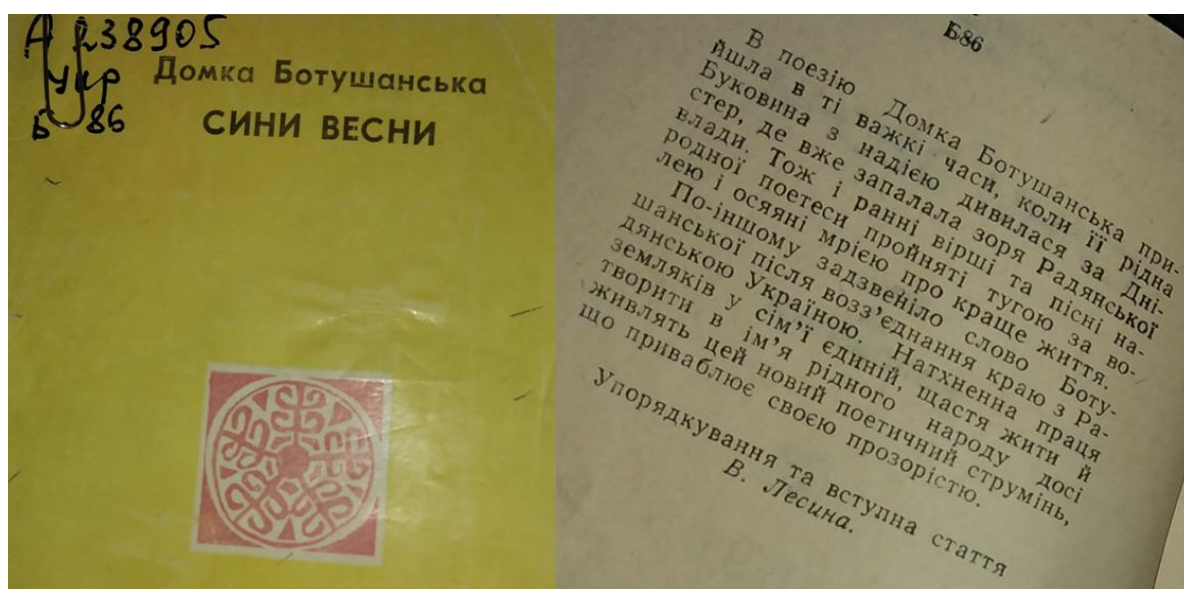
Домка Ботушанська навчає дітей малювати

(Додаток 13)

Художні роботи Домки Ботушанської

(Додаток 14)

Єдина прижиттєва збірка Домки Ботушанської «Сини весни»,
підготовлена професором В. Лесиним (1973)

Ольга Шевченко презентує роман
Домки Ботушанської «Підземний дзвін», 2012 рік

(Додатки 15, 16)

На фото: племінниця Д. Ботушанської Ольга Шевченко, дослідник творчості
професор Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
Богдан Мельничук, онука Ольга Дронова

(Додаток 17)